

Pod Vardo zabavsko



Leda Dobrinja

2022



Pod Vardo zabavsko



Cobiss ID 142226691

Kataložni zapis o publikaciji (CIP)
pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 142226691

ISBN 978-961-96163-0-7 (PDF)

Vse pravice pridržane © 2022

istrski staroselski park

Leda Dobrinja

2022

*Kjer ljudje živijo z zemljo
Kjer je delo življenje
Kjer znajo gospodariti
Kjer znajo ustvarjati iz nič
Kjer drži beseda*

ISTRJANSKA OMIKA

To delo posvečam svojemu ljudstvu, ki je na tej zemlji vzcvetelo kdo ve katerega tisočletja pradavnine, ki je na tej zemlji zasnovalo svojo gospodarsko neodvisnost in ključevalo vsem zavojevalcem tisočletij, ki so še v spominu – od rimskih kohort, Frankov, Turkov, Napoleona, do italijanskega stremljenja in jugoslovanskih zablod, ki je na tem prostoru oblikovalo svoj jezik morda sedem, bolj gotovo deset tisoč let nazaj in dalo ime prostorom, vasem in mestom, goram, njivam in vodam, travam in predmetom, ki se ni potujčilo in živelo v svoji omiki samozadostno prav zaradi zemlje.

Tako samosvoja, tako zavezana zemlji je živela v državnih tvorbah, sistemih davkov in uradnih jezikov, mislila pa s svojim znanjem, vedenjem in se izražala z lastnim besediščem. In taka je, tisočletna, priletela v kozmopolitizem dvajsetega stoletja, brez znamenja časovnih sprememb in lebdeča nekje v zraku, kot v nekem balonu brezčasnosti s svojimi pravili igre, svojim pravom, notranjimi zakoni, ki so veljali brez pisane besede. S sposobnostjo prilagajanja Velikemu svetu in z nadarjenostjo samozatajevanja, ki ga je s časom razvila. Po agrarnih reformah in kulturni revoluciji po letu 1950, ko so ljudje zapustili svoje domove in odšli delat v tovarne, so ljudje na mah prekinili s svojo preteklostjo in bili vrženi v novo nepoznano miselnost, jezik in logiko življenja, ki je ne bi mogli v sanjah predpostaviti, kaj šele poznati.

Sama sem bila katapultirana v obmorsko mesto dobro desetino kilometrov daleč od mojega Hriba in ostala brez besede, brez dela in vrednosti – eno, dve, tri desetletja. Ena cela omika, tisočera znanja preživetja – brez vrednosti in usta brez besede. Misel ni našla izraza v mestnem jeziku. Dokler se nisem vrnila v svojo propadajočo vas, kupila zapuščeno hišo izseljene rodovine Čiudov in si tam zasnovala svoje delovno mesto. Moja zemlja in moja omika sta postali moj kruh, moč in duševno ravnovesje.

Še nekaj se je moralo prej zgoditi. Neizprosna osebna kriza, osebni polom in konec koncev smrtonosna bolezen, ki so se zgodili kot domine po trčenju dveh kultur, moje, ki me je pripravila za preživetje v tisočletja starem načinu mišljenja v zaprtem balonu poštenosti, prijaznosti, prostodušnosti, in nove kulture, površne, odprte za vse in vsakogar, bučne in nepremišljene. Prepad med njima je bil globok in osebna kriza vsestranska. Cela dvajseta leta so potekala v neizprosni iskanju izhoda iz te zamrznjene blokade.

Moj osnovni življenjski namen je pravzaprav iskanje znanja in po dolgih labirintih in slepih rokavih sem odkrila znanje, ki sem ga iskala. Nastalo je na Zahodu. Izvor, iztočnice znanja pa vleče iz indijskih Ved izpred pet, sedem tisoč let ali več. Pravzaprav iz iste miselne indoevropske zibeli, kateri je pripadala in v kateri se je krepila tudi moja istrjanska omika. In čudo čudes – v osnovah tega sodobnega znanja se je ogledovala izvorna etika, ki so jo učili v moji vasi in smo jo skozi generacije tlačili ob stiku s svetom. Korak po koraku, nit za nitjo sem ponovno ugledala, kaj v resnici sem, kaj nas vodi in zbrala moči vstati. Človek, ki je osnoval to novo vedo o znanju, starem in nadgrajenem z novimi odkritji in manjkajočimi deli – je Američan evropskega rodu, gospod L. Ron Hubbard. Njemu se imam zahvaliti, če sem po svojem povratku z drugega konca sveta kaj dobrega naredila in če sem mali prispevek dala svoji omiki in narodu kot celoti.

To se je zgodilo leta 1986. In kot se priliči in kot je prav, če ti nekdo reši življenje, potem se mu ti posvetiš in pomagaš pri tej stvari. In tako sem se zavezala, da najboljšo življenjsko energijo posvetim delanju dobrega na Planetu. Velika, močna, nevsakdanja odločitev, v katero sem zagrizla večkrat in ki je nisem mogla izpolniti. V več valih sem namere usmerila na to raven, vedno in dosledno sem se vračala nazaj. Edino doma, tu na istrskih hribih in med svojimi ljudmi, sem lahko dihala s celimi pljuči, edino tu se lahko popolno izrazim in edino od tu lahko dajem svetu največji prispevek. Naša omika je najpopolnejša bit, ki v sebi nosi in skozi katero se najbolje odražajo vsi sodobni svetovni gospodarski, politični in kulturološki problemi. Raziskovanje in ustvarjanje iz nje pa je pustolovščina, enako izzivalna, resnična, trda in kruta kot reševanje staroselcev v Afriki, Avstraliji, Ameriki ali v sibirskih prazninah.

Omika, gospodarstvo mojih prednikov je klonilo, se krčilo – tako kot so klonile vse staroselske kulture – bližnje in daljne. Kot so klonile starosirska, feničanska, etruščanska, kot je klonilo ljudstvo Dacov, Tračanov, kot so klonili ameriški staroselci in kot izginjajo danes afriška ljudstva. Ne gre le za to, da jih je iztrebil, klestil meč, povozil bojni voz, scvrl ogenj ali posekala brzostrelka. Še nekaj je botrovalo temu, da so jih zbrisali z zemljevida.

Ta ljudstva v svoji omiki niso imela elementov, da bi prepoznala in se zoperstavila »zmagujočim« črtam osvajalskih kultur – posebno rimski, ki je dala osnovo zahodni civilizaciji. Kjer je osvajanje in plenjenje postalo temelj gospodarske rasti in se je prevara, zatajevanje izvora in brisanje sledov ustvarjalcev, usidrala v samem temelju znanosti in miselnosti zahodne strukture. Kjer je farbanje postalo zmagujoča taktika – za prevaro stare kulture niso imele pravega protistrupa – proti njej so odgovarjale s poštenostjo – in izginile. Danes isti proces teče na vseslovenski ravni in Evropa se lomi na istem kamnu. Proti zvijači, prevari, proti sili in nasilju – kako odgovoriti?

Istrjanska omika – en del je sčasoma prevzel italijanski plašč, drugo plast vztrajno nanašajo južni sosedje – je neskončna zakladnica sporočil in pravi arheološki, kulturološki in jezikovni dokument, živa priča. V matični domovini isterska kultura in jezik nista prepoznana kot taka. Mnogi ne vedo, da obstaja istrjanski jezik ali vsaj narečja in še danes se govori o fantomskem primorskem narečju. Na začetku 90. let ob nastajanju Znanstveno-raziskovalnega središča v Kopru na zemljevid istrskih narečnih skupin ni bilo vključeno izvorno neitalijanizirano istrsko narečje.

In danes hodijo v Istro delat projekte od vsepovsod, za domačine, ki so ohranili neodvisnost, ni mesta. Nepotujčeni staroselci smo tudi v matični domovini Sloveniji enako zatirana skupnost kot v vseh drugih državnih sistemih. Več, smo neprepoznana, brezpravna in edina zares izbrisana skupina.

Njim – istrjanski omiki z neizmerno zakladnico znanja in navdiha in moji zemlji, osnovi moči in duševnega ravnovesja ter gospodu L. Ronu Hubbardu, ki je rešil moje življenje in ga ponovno usmeril v igro, posvečam to delo. Za vedno hvaležna dvema zakladnicama znanja, za najtršo pot, ki jo obe izbirata – pot trdega dela, zoperstavljanja vsemu, kar ogroža, in neizprosne poštenosti. Ni druge poti, brez umika, zmagati ali ne biti.

Leda

Pod Vardo zabavsko, 2016

P. S.: in nikoli zanikati, dragi bralec, kar daje moč, vliva življenje, kar te vodi k njemu. Kajti če zanikaš to, te nihče in nič ne bo moglo rešiti iz vrtinca, ki vleče dol, k majhnosti, k ne biti.

VSEBINA

ISTRJANSKA OMIKA	IGRAJMO SE BIVAT Igrajmo se bivat 86
ETNOBOTANIČN PARK Uvod 10 Zemlja in znanje 14	VSA ZEMLJA JE HRAM Vsa zemlja je hram 96 Beseda slovenske Istre 100
NASTAJANJE Nastajanje 18 Delo in njegova vrednost 28 Prvi obiski 34	ROŽCE SV. IVANA Sončevi obrati 106 Istra in rožce sv. Ivana 112
ŠTUDIJSKI KROŽKI IN ŽENSKO GOSPODARJENJE Sončni splet 38 Etnoflora Ravna 50 Ljudsko znanje o rastlinah 54 Etnobotanična sprehajalna steza – Vlasta Mlakar 56	KRAJINSKO USTVARJANJE Ledin park – Andreja Blažič Klemenc 118 Kamnita steza – Marta Balaban 122
DRUŽINA Moja družina 60	MOJA USTVARJALNOST Te je Istra poklicala 130 Druge pesmi 130 Du be reku 138
DIVJI VRTOVI IN IZOBILJE Izrazi vsebine 66	V TRETJE GRE RADO V tretje gre rado 144 Eri, Mora, gremo 148
GOZDNI VRT IN DELAVNICE Gozdni vrt 76	POD VARDO Pod Vardo zabavsko 158
RAVNOVESJE IN LEPOTA Rastline in lepota 80	ŽIVLJENJE GRE DALJE
	KNJIGI NA POT – Branka Berce – Bratko 172



etnobotanični park

UVOD

To je knjiga o parku, zasnovanem v razvojnem projektu Phare leta 2000 pod imenom *Kraj, kjer počiva sonce*.

Seme etnoparka pa je tlelo od leta 1993 od časa obiska skansena v Helsingborgu na jugu Švedske. Tedaj me je prijatelj popeljal v park, kjer me je že na vhodu objelo nekam čudno domače ozračje. Nič posebnega, nič vpadljivega, nič takega, kar ne bi bilo čisto naravno in negovano okolje. Predel z drevesi in rastjem, trate z navadnimi rožami in travami, ki sem jih poznala iz domačega okolja. Prvič sem pa te rože in trave videla, bile so tam kot nekaj vrednega in izpostavljenega, čeprav so enostavno rasle v svoj čas in se prepletale med seboj, kot se to dogaja na mojem Hribu. Okolje je bilo negovano, pokošeno, ni pa bilo umetno okolje. Ni bil park, kakršnega sem poznala dotlej. Bilo je negovano naravno okolje. Malo dalje je stal zaokrožen gospodarski sklop zgradb in naprav, ki je bil namenjen reji živali. Ko sem zašla v ta del, del za bivanje živali, krmo, predelavo izdelkov in mislim, da tudi nakup, sem nekje v sebi že vedela.

Tako stvar, ta prvi del, bi moral biti pri nas, to bogastvo, še večje, bolj intenzivno, bolj dragoceno, bolj nevideno, imamo mi, imam jaz. In to lahko uresničim na mojem Hribu. Odločitev je padla, ne da bi se za to zavestno odločila. In skansen se je začel ustvarjati.

Gor pod vrhom, na mestu, kjer se stikata dva Hriba, trusovski in loparski, na desnem prisojnim pobočju, malo nižje od izvira našega potoka, je imela loparska rodovina Marlinov, h kateri spada tudi naša družina, nekaj podolgovatih pravokotnikov zemlje. Njiv, pašnikov, vinogradov, ki so se postopoma stapljali v enotno zaraščeno in zapuščeno pobočje. Po letu 1960 je bilo družin v vasi vse manj, hiše vedno bolj prazne. Otrok malo, mladostno rajanje se je z dvorišč zlilo na cesto, šele ko so se na obisk vračali mestni otroci.

Mi smo tam, na desnem stegnu zemeljske matere imeli v predelu Kozlovca strm pas in obdelovali smo še zgornji valizon od Rikarda. Pod nami je trte, ki so jim družbo delale fige in nekaj češenj, obdeloval Toni. Ob robu njegovega vinograda je stal ostanek v karonu dozidane kažete, na spodnji terasi pa je bila šternica s pitno vodo. Kozlovco in tudi druge predele, ki jih je naša družina kosila na predelu Ravne, smo zapustili, ko sva odšli s sestro v srednjo šolo. Pred koncem 60. let je bil predel pod cesto, ki vodi v Zabavlje, že zapuščen, samo vinograd Eljota od Picine je bil še v obdelavi.

Tudi sicer oče Kozlovce ni cenil. Močno je visela in bila težka za obdelavo. Po sredi je tekla stara nizka pergola trt, na strmini so rasle lepe češnje. Bila je daleč in strma. Nekoč smo se z vozom, ko smo peljali sod modre galice za špricanje pergole, zvrnili. Lega je na videz obetavna, bila je sončna in tudi zemlja je bila na pogled rodovitna. Tam bi morali obroditi prvovrstni zgodnji pridelki. Pa ni bilo tako, predel leži že previsoko za morske vplive. V spominu družine je ostala prvovrstna letina melon v letu, ko je oče na roke prekopal in povezal dve terasi v skoraj neprehodno strmino. Tisto leto je Kozlovca dala obilje melon. In grah. Oče je vedno govoril: »S Kozlovco ni nič, le melone in grah.«

Leta 1993 je bila celotna Kozlovca in pot do nje, ki je tekla od predela Sablon za Hribcem skoraj do mednožja, vsa zaraščena. Jaz sem tedaj s hčerko že živela v Hiši od Čiuda in tekle so že prve prireditve in tudi že likovna kolonija. Ko sem se vrnila iz Švedske, sem od očeta dobila privoljenje, da sčistim Kozlovco. Najprej kakega pol kilometra kolovoza in nato Kozlovco.

Avantura se je začela. Po letu 1995 je bil vzeta zakup še skupek 20, 25 kosov razdrobljene zemlje v upravljanju kmetijskega sklada in pridobljenih še nekaj kvadratov in pravokotnikov špičelov, leta 2000 pa izdelan projekt parka.

Do parka, skansena, posestva ali karsižebodi, ker to, kar naj bi nastalo, ne moremo imenovati z nobenim poznanim izrazom, pa je pot dolga. Ima veliko postaj, še več postankov, blokov, ovir. Predvsem pa je zanimiva, lepa, navdušujoča in v prvi vrsti poučna.

Takega neodvisnega projekta, parka, posestva, skansena ali karsižebodi v upravljanju samosvoje domorodke, pri nas ne bi smelo biti. Je tudi slika zatiralskih politik vseh sistemov 20. stoletja do slovenska tradicionalnega kmečkega gospodarstva in slepe ter ozkosrčne politike ministrstev samostojne Slovenije do narodnega gospodarstva.

Vse, kar je kdaj nastalo, pa hoče živeti dalje, v duhu, umu, v snovi, tudi ko je v senci žarometov. Tako je nastajal, se prikazoval, poniknil, cvetel, obrodil, zavriskal, se umiril, se skrtil v podrast in spet prikazal. In predvsem – hotel je nastati. Tule ga imate.

Kos zapuščene in razdrobljene zemlje, sestavljene iz predelov Fućevce, Jam, Kozlovce in Ravne, zaokrožene v posestvo Pod Vardo zabavsko, se je navdihoval v misli o staroselskem parku, prostoru, posvečenemu domorodnim rastlinam in ljudstvu, ki je skrbelo zanje.



*Poglej, kaj cveti,
to nekdo gnoji in zaliva;
poglej, kaj hira, kot da tega ni,
to nekdo tepta
iz nemarnosti ali v nameri.*

ZEMLJA IN ZNANJE

Nekdo me je vprašal, zakaj sem se posvetila svoji kulturi, ljudstvu, narodu. Ko ostajam zvesta svoji omiki, ohranjam duhovno bogastvo od naselitve našega ljudstva v ta prostor. Govorim lahko o vseh prelestih življenja, vseh vrednotah, vseh bitnostih vsake kulture na Zemlji, velike in male. Hkrati skozi našo preteklost in sedanost lahko obravnavam vse civilizacijske nesreče Zahoda in vidim vse pasti, ki jih je bilo deležno in v katerih se nahaja današnje človeštvo. Ker izginjajoča domorodna Istra vse te izkušnje nosi v sebi.

Zemlja in znanje stare skupnosti je kapital, na katerem sem zasnovala svoje preživetje, ko je bil zemlja razvrednotena in kultura izrinjena iz prostora. Oboje je bilo skozi stoletja in tisočletja temelj neodvisnega obstoja.

V osnovi našega parka sta bili prav ti postavki. Na eni strani zemlja z rastlinami in narava na splošno kot njegova materialna osnova, na drugi strani pa je njen neločljivi del nesnovnega značaja. Ta zajema vedenje in znanje o rastlinah, živalih, o zemlji in vremenu, zajema večino gospodarjenja in tehnično znanje, zajema izraze in jezik. Neločljivi del so verovanje in ustvarjalnost na splošno. Vse to, kar bi z eno besedo označili kot duh ljudstva.

Steber skupnosti je bila družina, preko nje se je pretakalo znanje in le-ta je potomcem zagotavljala osnovo prehranjevanja. Tudi v našem primeru je imela družina ključno vlogo. Z njo sem otroštvo in del mladosti preživela z zemljo, preko nje sem prišla do svoje prve terase, ona mi je prenesla vsa znanja in modrosti. Bila je vir in v mnogočem omejitveni dejavnik. Več v poglavju o družini.

Ogledalo skupnosti in njene omike je kulturna krajina. Ob začetku projekta je bil odnos naše družbe do naravne in kmetijske dediščine v mnogih predelih tak, kot ga vidimo na straneh 17 in 18. Slika prikazuje zaraščene terase južnega dela našega hriba s propadajočim suhim zidom in ostankom kažete. Na mali sliki propadajoči vrh osušene poljske šternice, vodnjaka, ki se je v desetletjih zapuščenosti tudi usedla sama vase.

Zemlja je v vseh domorodnih kulturah stalnica, okoli katere se vrti delo in življenje. Ko je kmetijstvo po agrarnih reformah prejšnjega sistema izgubilo svojo vlogo in pomen, se je začelo ljudstvo odseljevati. Življenje se je prilagodilo drugim virom preživetja in hrane. Zemlja pa je ostala brez delovnih rok in gospodarja. In čeprav se je v zadnjih desetletjih marsikaj spremenilo, je pomanjkanje pridnih rok še dalje eden od perečih problemov. To je tudi eden od nevrtačičnih problemov našega posestva.



Na naslednjih dveh straneh stanje kmečke gospodarske in naravne dediščine ob začetku 90. let in kasneje ob začetku snovanja parka. Revolucija med vojno in socialistične agrarne reforme po 2. svetovni vojni so razvrednotile kmetijstvo in podeželsko kulturo v celoti. Globalistična naravnost evropske politike do tradicionalnih dejavnosti domorodcev pa tudi ni prizanesljiva.



*Hrast, jesen, bor,
so bratje mi in sestre;
glog, brek in brin
so svatje in neveste.*

Istrski park je projekt, ki se je rodil v okviru prvih programov razvoja istrskega podeželja v 90. letih. Predstavlja pa pionirski poskus varovanja naravne dediščine istrskega podeželja v navezi z raziskovalno, vzgojno in ustvarjalno poklicno dejavnostjo. Naravni dediščini in kulturnemu krajinarstvu se je kmalu pridružila ljudska kultura, nato pa še gospodarska dediščina, ki je deficitarni del slovenskega okolja. Enopis se osredotoča na sporočila programov, ki so se udejanjali skozi čas, a jih čas tudi sproti briše. Skoraj enako kot je to s parkom samim, saj letni časi sproti in vztrajno preraščajo vse doslej opravljeno delo. Zato je nastala potreba po trajnem zapisu opravljenega dela, ustvarjenih lepot in nauk, to je nesnovnih in subtilnih vsebin, ki jih prinaša človek s svojo prisotnostjo. Nastajanje parka pa je tudi odslikava okolja, v katerem je nastajal. Zasnovi našega projekta to ni naklonjeno.

Projekt je pravzaprav kulturološke narave in zajema vidike gospodarjenja, dela in odstira problematiko delovne sile, znanja in veščin. Zasnovan je bil v razmerah ustvarjanja samostojne dejavnosti in iskanja kapitala za to dejavnost. Gre za delo v tretjem življenjskem obdobju, v stanju razbitih družin brez nasledstva, odsotnosti moških rok in delovne sile, razkoraka med mladimi in starejšimi generacijami. V tehničnem smislu pa je moral park najti rešitev za tako imenovane okoljske probleme, pomanjkanje vode, poletne suše in za novodobne težave z boleznimi in škodljivci.

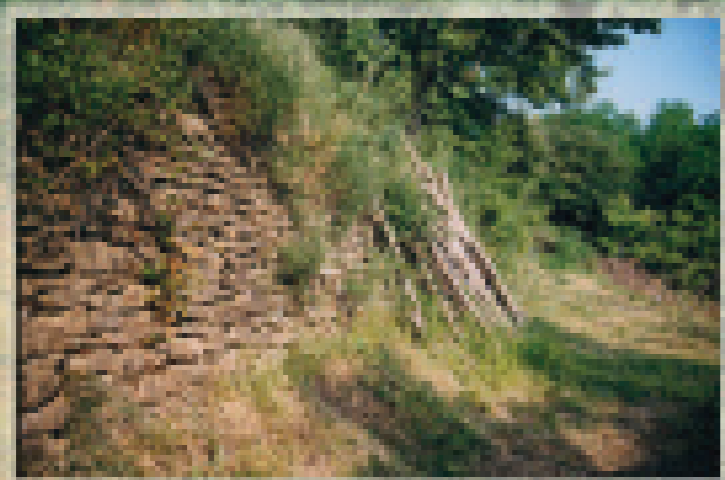
Pri uresničevanju načrta v praksi hitro trčimo na probleme, ki izhajajo iz napačno naravnane šolskega sistema, iz katerega mladi ne prihajajo opremljeni in pripravljene za spopadanje z zahtevami življenja. Velika omejitev so zakonske omejitve in skoraj nepregledno polje predpisov. Najbolj omejujoči so pri daljši prisotnosti obiskovalcev na posestvu, ki potrebujejo zatočišče, vodo, prostor za prehranjevanje. Gre za naravnosti in dolgoročne namere evropskih smernic, v katere je vpeta slovenska politika. Na prvi pogled smiselna regulativa vodi v velik razkorak med besedami in rezultati. Dejanja, dejanski rezultati ne štejejo in niso nagrajeni. Uspešnemu neodvisnemu projektu hitro sledijo dobro plačani podvigi s papirnatimi rezultati. Naše področje ni izjema.

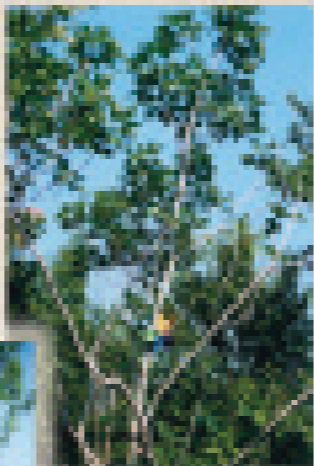
To me je napeljevalo, da preko predstavitve zasnove in implementacije projekta istrskega parka na praktičnih primerih opozorim na kratkovidne in jalove postopke dotičnih ministrstev pri reševanju gornjih problematik. Temu impulzu se je pridružila potreba po osvetlitvi obdobja in dejavnosti, ki so pripeljali do tega projekta. To je bilo obdobje 90. let, čas živega kulturnega in splošnega oživljanja istrskega podeželja, ki je v našem primeru teklo okoli Hiše od Čiuda v Loparju. Dogajanje je dalo pečat širšemu okolju, vsebovalo pa je mnoge kulturološke, gospodarske in politične vidike prehoda iz socialističnega v tržno gospodarstvo. Gledano z današnjega vidika je oživljanje podeželja Slovenske Istre predstavljalo pravi sociološki laboratorij za opazovanje. Del istrske pomladi ali prebuje, kot smo jo kasneje poimenovali, ki je tekla v vasi Lopar, je bil zbran v knjigi o Slovenski Istri pred vstopom v Evropsko unijo. Vzpon in padec, pomlad in pozeba, svetloba in senčine devetdesetih let istrskega podeželja v Sloveniji lahko odkrijete v tem zapisu. Po letu 2000 se razmere za neodvisne in narodno naravnane pobude niso spremenile.

V pričujočem enopisu, monografiji, bodo zato fragmenti, kot so se utelešale zamisli in so dopuščale razmere. Pokazani so svetli del, cvet in krik življenjske energije in lepote. Temni del s sveto jezo tu ne bo pokazan. Izražen je v knjigi *Tretja istrska prebujanje in njene senčine* iz leta 2018. Ta skupaj s pričujočo publikacijo in knjižico *Lopar* iz leta 2000 tvorijo triptih o ustvarjanju podlage za moj obstoj in obstoj naše prvobitne kulture Istre.

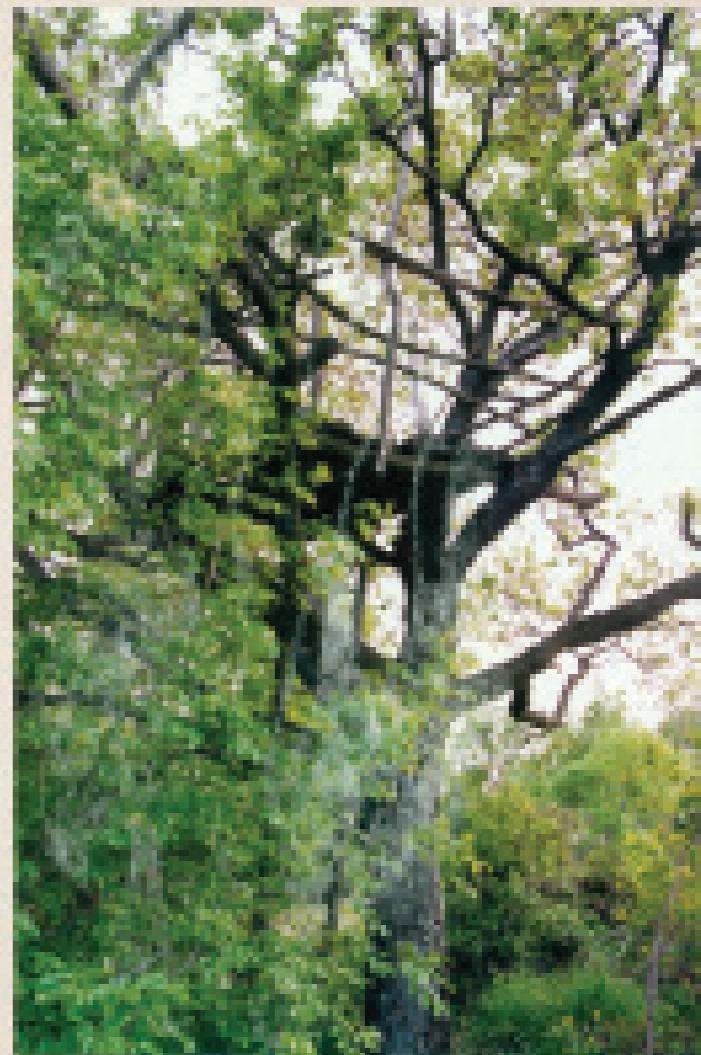


nastajanje





*Moji prvi zavezniki v zaroti:
prijatelj Emil Draščič, ki mi je
sklesal prve skulpture, in bratje
hrast, jesen in dren v bujni rasti.
Uškurše, glog in fige, srečne kot le
kdaj, pomladanske neveste.*





Etnologinja in urbanistka dr. Branka Berce Bratko je bila pri projektu etnološkega parka prisotna od samega začetka. Brez trohice dvoma je pozdravila projekt z zasnovo nesnovnega dela parka in s tem v dobršni meri kompenzirala mojo negotovost pred nešteti ovirami, ki so že stale na poti.



Kmetijska svetovalka Irena Vrhovnik na ogledu v času čiščenja posestva. Ne razdrobljenost teras in ne novopečena ženska kmetovalka po njenem izrazu nista predstavljali motečih dejavnikov pri vzpostavljanju trajnih nasadov. Nasveti za bodoče delovanje kmetijskega posestva, kot na primer ograde, urejanje dostopov in možnost namakanja, so postali aktualni šele kasneje. V tej fazi je bila moja pozornost na ohranjanju teras, krajine in obstoječega rastja.





*Tako je bilo v Kozlovci,
ko smo prekopali teraso
in odstranili ostanke
posušenih češenj, bekač
in še kako trto.*



*Zemlja belička en črna,
peščena en terda.
Spomladi buhti,
potem jo opali sonce,
kuščarice greje in černice.*

DELO IN NJEGOVA VREDNOST

Delo je osnova vsake dejavnosti, vsakega izdelka in pridelka, vsakega uspeha. Je neizbežni del vsakega človeka in skupnosti, ki se preživlja z ustvarjanjem vrednosti in ne s filozofijo privzajanja. Kmetijska dejavnost je z odseljevanjem vitalnega prebivalstva z vasi, z drobljenjem družin, sodobno izobraževalno politiko in vrednotami izgubila vitalni delež delovne sile. Delavca za pomoč dobiš težko tudi ob poštem plačilu. Zato nemalokrat s kosilnico na rami ali pri obrezovanju drevja vidiš žensko. Ampak to je le pol zgodbe.

Delo ni le žrtvovanje, suhoparni trud z namenom, da pridemo do obdelanega polja ali nasada. Je mnogo več. Za vsakega gospodarja in gospodinjo je delo stabilna osnova delovnega dne, meseca in letnega časa. Predstavlja materialno stabilnost, polje vsestranske ustvarjalnosti, zadovoljstva in duševnega zdravja. Mnogi, odrezani od naravnih ritmov in povezanosti z zemljo, doživljajo duševno in eksistencialno krizo in se vračajo h koreninam. In seveda je delo tudi tisti odprti krog možnosti, ki vsakega pripelje tja, do koder sega njegova sposobnost. Delo je bilo in je še vedno osnovna črta zdravega življenja. Na slikah na naslednjih straneh vidimo zanesenost pri vračanju k zemlji, nato pa še nekaj etap od čiščenja do zasajanja in vzdrževanja.



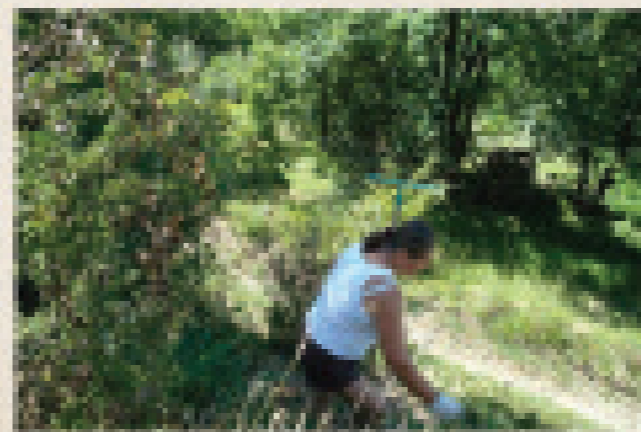
*Voda, voda,
ta stalna skrb,
ko nastopi deževje
ali sredi poletja.
Vodo je potrebno ujeti.*



*Park je črpal energijo iz ognja samotarskih
duš in senc razbitih družin, ki jih je vsak
nosil s sabo.*



*Posestvo se je urejalo postopoma.
Ko je bil en del zasajen, ga je
bilo potrebno vzdrževati, hkrati
pa se je drugi predel postavil v
red za čiščenje robide, srobotna
in vse podrasti. Vse je bilo več ali
manj narejeno ročno, veliki dan je
nastopil, ko je v mladi nasad prvič
zapeljal mali traktor.*



*In če bo rijo suh,
če bodo starci skrili kosirje,
če se bodo rušili zidovi
in bodo padle kolone,
če bodo namesto burje v borih oblaki,
če kragulji ne razpno kril in bodo kosi tiho ...
(Te je Istra poklicala)*

PRVI OBISKI

In nato prvi obiski, živi barometer zaznav in odziva senzibilnih obiskovalcev. Za prvimi strokovnimi vzpodbudami je nekega dne pod Vardo zaneslo mlado japonsko fotografinjo Miyuki Ishiguro. Pozorno sem sledila pogledom mlade popotnice in njenemu izrazu lica. Teraso v delu, kupi zemlje ob izkopih, neusmiljena podrast robide in podrasti. Gospodarski objekt še nedokončan, vse nekako divje in na stopnji dobrih namenov. A Miyuki je bila prevzeta. Sprehodi čez posestvo in gor na Vardo so bili zanjo enako navdušujoči kot zalet gugalnice nad teraso. Videla je lepoto, ki sem jo videla jaz v dokončanem in urejenem parku.





Moja prva delovna postojanka v razkošju gozdne sence. In seveda, prvi obiski. Fotografinja Miyuki Iskiguro, ki je posnela tudi fotografije, se je med prvimi prepustila preletu terase (posnetek na prejšnji strani).

SONČNI SPLET

Iskanje sistema za trajno delovanje

Načrt etnološkega parka iz leta 2000 je imel v tem času zemljo in vizijo, vse skupaj pa je bilo potrebno izpeljati v praksi. Ne velja dovolj poudariti, da se nek vrt, posestvo ali park ustvarja vsak dan, vsak mesec in letni čas na novo. Če si cel predel pripravil v maju za obisk ali razstavo, je bilo v juniju že vse preraslo. V tej zadevi je delovna sila eden nosilnih stebrov. Zato je bilo v iskanje sistema za nadaljnje vzdrževanje vložena veliko truda. Iskanje je šlo v smeri sodelovanja s prostovoljskimi organizacijami, skupinami za rehabilitacijo, sistemom za gostovanje svetovnih popotnikov v zameno za pomoč pri delu, posrečeno zveni pobuda »posvoji drevo«. Napisana je bila vrsta projektov za prijavo na naše razpise. Največjo podporo je predstavljalo sofinanciranje študijskih krožkov. Na ostalih razpisih je naš projekt pridno izpadal iz rešet evropskih smernic in v lobistični gneči na lokalni ravni. V nadaljevanju knjige se odkrivajo narejeni koraki in tisti, ki so zastali nekje na poti. Spodaj pa nekaj o prijavljenih projektih.

Sončni splet je bil eden izmed prvih delovnih naslovov projekta. Porodil se je že pri iskanju imena organizacije Vita, ki je izvajala projekte od 90. let dalje. O imenu organizacije je odločila mlada generacija. Sončni splet se je ponovno pojavil ob iskanju naziva programa, ki smo ga snovala samorastnice s hribov ob gornjem porečju Rokave.

Po letu 2000 smo se v poskusu sodelovanja srečale Alenka Zorec s svojimi navdahnjenimi vrtovi na Fijerogi, Vera Klemenčič s prvo biodinamično pobudo v Rokavcih, Darka Brumat s prefinjenim občutkom do zemlje in malo zbirko živali, ki jih je redila v Gračišču, ter jaz z naloženim vozom istrske dediščine. Iskale smo možnosti za povezovanje dejavnosti ter za usklajen nastop domorodnega domačega znanja in novih duhovnih in okoljskih pobud. Bilo je več poskusov, prvi že v 90. letih z biodinamično pobudo iz Rokavcev, ko je Vera Klemenčič preko javnih del sodelovala pri zasnovi nasada v Kozlovci.

Pred letom 2000 je pri pripravi prijav za vključevanje pobud v evropske projekte zelo dobro opravil svoje delo Regionalni center za okolje pod vodstvom Milene Marega. Zavod Vita je prijavil projekt priprave etnološkega parka pod imenom Kraj, kjer počiva sonce, in bil pri tem uspešen. Še enkrat smo se udeležili usposabljanja za prijavo na razpis, tokrat so bila razpisana »norveška sredstva«. Sedaj je bil čas za nadaljnjo implementacijo vsebine in vzpostavitev strukture za delovanje. Zaradi nestabilnosti financiranja je bilo vzpostavljanje tima stalen problem. Zasnovan je bil v sodelovanju s tremi gornjimi ženskimi pobudami. Skupne točke vseh štirih posestev so bile, da jih je vodila ženska, v treh primerih brez partnerja ali družine, kjer so tudi otroci odšli, in vse štiri že v tretjem življenjskem obdobju. Poleg programa je bilo izpostavljeno reševanje vprašanja delovne sile. Naslov projekta je bil Razkošje narave in ženske rešitve. Za uspešnost na prijavi bi morali vlogo dopolniti, koordinator nam je za to nudil svojo pomoč. Nisem naredila tega koraka. Težke izkušnje iz preteklosti, nestabilno jedro, kompleksnost projekta in grozeča zakonska regulativa. Dopolnila niso bila vložena. Varneje je bilo hoditi z manjšimi koraki.



*študijski krožki in
žensko gospodarjenje*

Po letu 2000 so se evropski projekti v podporo podeželju, naravni in kulturni dediščini in okolju prijaznih znanj, širše odprli tudi na lokalni ravni. Okoli leta 2005 sva z Alenko prijavi projekt, namenjen prenosu znanj: starih, slovenskih in novih, ki so prišla od drugod, a so bila skladna in dopolnjujoča se. Šlo je za nove tokove in ozaveščanje lastnega vedenja. Na že dobro vpeljanih produktih, obstoječih vrtovih in izkustvenem posestvu sva prijavi obnovu propadlih terasnih škarp in vzpostavitev sistema zbiranja deževne vode. Šlo je za izvirne rešitve urejanja propadajočih suhih zidov in preizkušnjo preprostih rešitev za ohranitev rastlin v suši. Namen dejavnosti je bil prenos znanj med generacijami in različnimi sredinami. Projekt je bil zavržen kot neustrezen.

V istem letu smo se prijavi pri Ministrstvu za okolje s projektom reševanja logističnih vprašanj pri obisku malih skupin in ljudi pri delu, učenju in ustvarjanju na posestvu. Še dalje se je reševalo vprašanje črpanja in shranjevanja vode, v okviru predpisov pa iskalo možnosti in načine urejanja zatočišč in točk za počitek. Projekt ni bil odobren.

Pri Mestni občini Koper je bil nekaj let iz sredstev, namenjenih ozaveščanju na področju varovanja okolja, simbolično podprt projekt Etno-flora Ravna. V okviru tega programa je bila urejena sprehajalna steza med gozdno-travniškim in gojenim rastjem. Leta 2007 je bila izvedena živa razstava na prostem pod geslom Sto rastlin v ljudskem spominu.

Stalnica, rdeča nit in edini stabilni element javne podpore so bili študijski krožki, ki so tekli pod okriljem Andragoškega centra Slovenije pod vodstvom dr. Nevenke Bogataj. Krožki so oblika neformalnega izobraževanja odraslih, ki ga dosledno spremljajo tudi konkretni in trajni izdelki. Študijski krožki na temo ljudskega znanja o rastlinah oziroma etnobotanike so tekli od leta 2007 dobrih deset let, dokler v spremenjenih kriterijih razpisov več nismo zbrali dovolj točk za podporo. V njihovi povezavi pa smo realizirali vrsto delavnic, učnih in ustvarjalnih srečanj, celo razstavo in tabor. Izdelana je bila spletna stran in zasnovana knjižica *Sto rastlin v ljudskem spominu*. Spletna stran, namenjena tudi objavam spletnega lista *Istrske teme* je delovala nekaj let, knjižica o ljudskem znanju pa je ostala v zametkih.

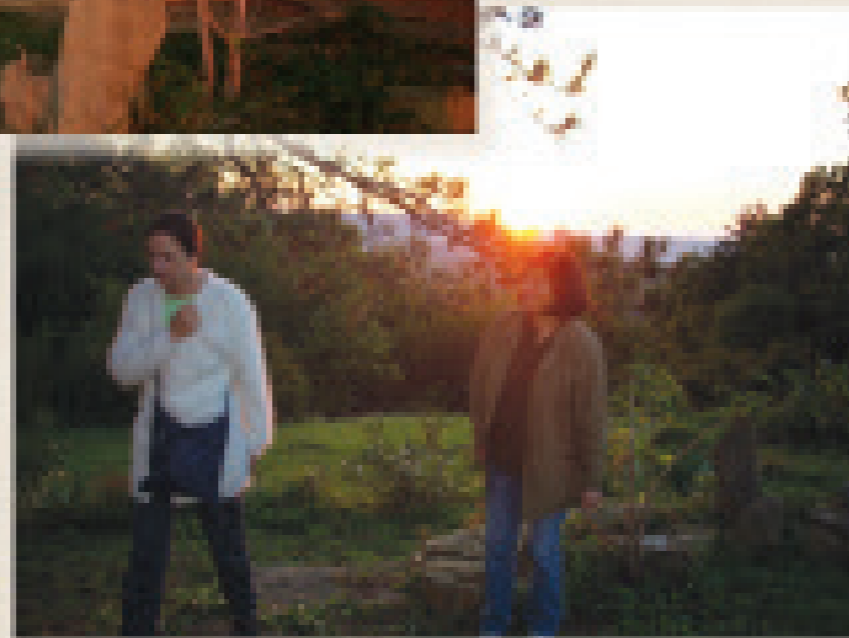
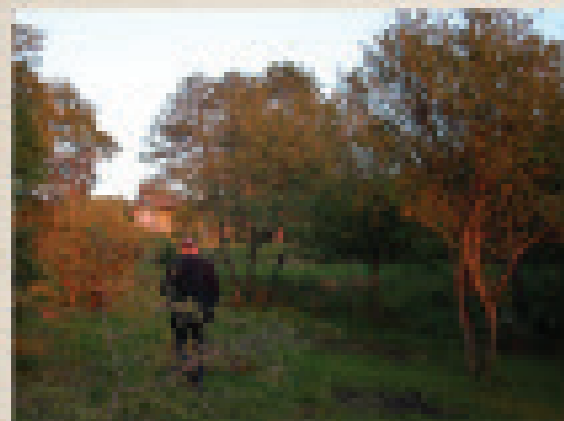
Naj tu omenim tri gospe, tri ženske, tri doktorice znanosti, od katerih je imela zamisel etnološkega parka posebno podporo. Prva je zgoraj omenjena dr. Nevenka Bogataj, predana prenosu znanj in kulture. Naklonjena naravni dediščini in strokovno posvečena gozdu, je etnološki park podpirala, kolikor v svojem položaju mogla.

Druga naklonjenost in strokovna zaslomba parku je prišla od gospe Branke Berce Bratko, doktorice etnološke in urbanistične vede. V njem je videla veliko vrednost in pomen za širši prostor. Na živi razstavi na posestvu, ki se je odvijala l. 2007, je rekla: »Če bi se na Škotskem kdo lotil takega projekta, bi ga država podprla na vse načine.« Nekaj časa je namreč študirala in delovala v Edinburgu in tam odkrila odnos ponosnega in zavednega naroda do lastne kulture in narave. Več o razstavi na prostem na straneh od 50 do 53.

Tretji steber podpore pa je etnologinja in zgodovinarica dr. Duša Krnel Umek, dolgoletna prijateljica in sodelavka pri mnogih projektih. Z njo in možem Alojzom Umkom smo sodelovali vse od l. 1995, izdajali list *Istrske teme* in v Hiši od Bardinca v Loparju postavili krajevno domoznansko zbirko. Del vsebin se je nanašal na naravno dediščino. Pri ustvarjanju parka sta tvorno sodelovala od vsega začetka.



Na sliki levo pogled na gospodarski objekt, namenjen skrbi za posestvo. V njem orodje, prostor za sušenje dišavnic in pridelke. In seveda, prostor za delovne sestanke. Hišica je mesto za tistega, ki skrbi za zemljo, odtod naziv Skrbnikova hišica.



Na slikah eno od srečanj študijskega krožka na temo etnobotanike leta 2007. Levo vidimo dr. Dušo Krnel Umek in Vero Klemenčič. Na desni tudi restavrator Alojz Umek ter etnobotaničarka Vlasta Mlakar. Tistega dne se je pridružila tudi prijateljica Marija Gantar, ki jo vidimo tudi levo zgoraj pri občudovanju sončnega zahoda.





Srečanja študijskih krožkov na posestvu so prinašala življenje, mladost in srečevanje med generacijami. Na levi jaz pri vodenju krožka, spodaj in na desni pa mladi in starejši člani in gostje.





V Skrbnikovi hišci smo si radi pripravili jedi z divjo hrano in dišavnicami. Železni repertoar vsake pomladi pa je bila polenta s šparglji. Na sliki levo jaz pri kuhanju z Nadjo Rojac, zgoraj Darka Brumat ob delavnici o gozdnem vrtu in na desni obisk Vere Klemenčič.

Ženske in njihova dobrota, naravna potreba po dajanju, vztrajajo, vztrajajo. Hrepenenje po moških rokah, družini in dedičih, ki bodo prevzeli skrb za zemljo, se je prebujalo s soncem, luno in dežjem in ni nikoli usahnilo.





*Moji bakači
moj Toni, moj Tiče,
moj Čiuda.
Karone razrite,
ni kažete od Miha.*

ETNOFLORA RAVNA Razstava na prostem

Pomemben korak k uresničevanju vizije parka je bila razstava na prostem tam po letu 2007. Ni bil le izsek časa, ki je pokazal, kako naj bi zgledal park, ko bo urejen in redno vzdrževan, predstavljal je tudi del programa, ki ga je povezoval s pojmom muzeja na prostem, skansenom. Celotno posestvo je bilo urejeno in očiščena je bila tudi sprehajalna steza. Na predelu Ravna pa se je gradil most med ljudsko kulturo in zemljo, to je med snovno kulturo, nasadi, rastlinami in nesnovno kulturo. Ta se v programu parka prenaša preko besede. Kot prvi korak so bila drevesa, grmi in pogoste rastline označene z domačim izrazom. Vse ostalo teče v živi besedi. V živem istrskem govoru se obiskovalcu odkriva pomen rastlin, način obdelave, spravilo, hranjenje in uporaba. Predstavitev se razširi na tehnični del obdelave, orodje, priprave, postopke. Področje se poveže s pomenom in veščino gospodarjenja in etike tako v odnosu do narave kot v medčloveških odnosih.





Na prejšnji strani razstava na prostem, ki so jo občudovali sodelujoči iz študijskih krožkov, prijatelji in gostje. Pri ogledu tudi dve od podpornic projekta, dr. Branka Berce Bratko na desni zgoraj in dr. Nevenka Bogataj desno spodaj. Levo zgoraj sodelavka študijskega krožka Beseda slovenske Istre, ki je s prispevki sodelovala v zadnji elektronski številki lista Istrske teme, gospa Jasna Toplak (na sliki druga z desne).

Na nasprotni strani nekaj motivov in utrinkov z razstave na prostem. Značilne rastline so bile označene z ljudskimi izrazi. Ljudsko znanje in dediščina sta se obiskovalcu odkrivala preko žive besede.

Če zanikaš, da znaš,
se tega ne boš mogel več naučiti.
Lahko se le vrneš k temu,
kar veš. In kar si.

LJUDSKO ZNANJE O RASTLINAH

Ljudsko znanje o rastlinah je osrednji del dediščine, ki predstavlja nesnovni del vsebine parka. V ta sklop spadajo izrazi, poimenovanja, poznavanje zemlje in rastlin, ustvarjanje pogojev za obdelovanje, skrb za terase, vodo in zavetišča ter tehnična znanja o pridelavi. Skozi izraze in istrski govor se je skoraj do danes ohranila predragocena zapuščina. Preko študijskih krožkov in drugih projektov smo jo začeli predstavljati in vrednotiti v različnih projektih vse od začetka 90. let dalje. Vključena je bila v publikacijah, na razstavah, v domoznanskem muzeju Hiše od Bardinca. Glavni koraki ozaveščanja so predstavljeni v knjigi *Tretja istrska prebuja in njene senčine*. Na samem začetku snovanja parka pa se je začelo zbirati gradivo za knjižno publikacijo o ljudskem znanju o rastlinah pod delovnih nazivom *Sto rastlin v ljudskem spominu*. Gradivo je bilo v dobršni meri zbrano, zaradi tega in onega pa knjižica ni bila dokončana. Ob prvem obisku etnobotaničarke Vlaste Mlakar je bilo zbiranje gradiva v polnem teku.



Rožmarin, simbol trdoživosti, opojnosti in lepote – zvesti spremljevalec našega delovanja. Prvič se je pojavil v naslovu radijskega niza Skrito cvetje rožmarina, ki sem ga za Radio Trst izvedla v uredništvu Nadje Rojac. Gornjo risbo je izdelal Alojz Umek ob likovnem opremljanju 3. številke revije Brazde s trmuna l. 1998. Odtlej rožmarinova vejica predstavlja zaščitni znak programov za ohranjanja naravne dediščine zavoda Vita.



Kmetijsko posestvo Ravna v Loparju tako izpoljuje svojo temeljno nalogo z gojenjem kmetijskih kultur in drugih rastlin ter poleg tega skozi izobraževalni in osveščevalni proces neguje in posreduje znanje o njihovih tradicionalnih in sodobnih rabah. Zamišljeni projekt **Etnobotanična sprehajalna steza** na nasadu avtohtonih istrskih rastlin je svojevrsten podvig z oplemenitenostjo in sodobno sporočilnostjo, ki mu je vredno slediti in ga podpirati. Ogljedalo posestva Raven z Etnobotanično sprehajalno stezo na nasadu avtohtonih istrskih rastlin je tudi knjižica **Sto rastlin v ljudskem spominu**, ki razodeva pestrost in bogatstvo etnobotaničnega izročila in načina življenja istrskega človeka.

Vlasta Mlakar, *etnologinja*



Oblikovanje Etnobotanične sprehajalne steze na nasadu avtohtonih istrskih rastlin

(vtisi s kmetijskega posestva Raven v Loparju, Istra)

Sprehajalna steza na kmetijskem posestvu Raven v Loparju prikazuje etnobotanični nasad avtohtonih istrskih rastlin kot tisti del naravne in kulturne dediščine Istre, ki se je tisočletja kalil v odnosu človeka in prvobitnega naravnega okolja. Domačinka Leda Dobrinja iz Loparja si je zadala nalogo, da se na njenem kmetijskem posestvu zbira, goji, spoznava in posreduje tradicionalno znanje o samoniklem in gojenem rastlinstvu Istre, ki so ga ljudje uporabljali v gospodarske, prehranske, zdravilne, estetske in duhovne potrebe. Znanje o rastlinskem svetu je del ljudskega naravoslovnega znanja, ki se je na podlagi lastnih opazovanj in izkušenj oblikovalo in se z ustnim izročilom prenašalo skozi tisočletja. Znanje o rastlinskem svetu obsega načine in rezultate uporabe rastlin v načinu življenja ljudi, zato tudi tradicionalna izročila tega znanja, ki se je v močno spremenjeni obliki ohranilo do danes. Etnobotanika, ki je specializirana in interdisciplinarna veda na križišču agronomije, etnologije, botanike, sociologije, medicine, filozofije in drugih strok, pa ugotavlja vrste rastlin ter načine njihovih tradicionalnih in sodobnih rab.

Sprehajalna steza na kmetijskem posestvu Raven je zamišljena kot etnobotanični nasad avtohtonih istrskih rastlin, ki predstavlja najpogostejše in najznačilnejše samonikle in gojene rastline Istre, pri čemer nam razkriva posamezne rastlinske vrste in podaja njihove uporabe v prehranske, zdravilne, gospodarske, estetske, kulturne in druge aplikativne rabe. Sprehod po nasadu je čarobno doživetje in občutenje svetosti prostora, kjer rastline pripovedujejo zgodbe o ljudeh. Zgodbe o veselju in žalosti, o zdravju in bolezni, o času blagostanja in pomanjkanja, o času ljubezni, rojstva, smrti. Skozi življenja ljudi so se od pomladi do zime vrstili dnevi in leta s pomembnimi mejniki, zdaj vsakdanje, zdaj svečano in pri tem je, za čuda ali ne, človeka vedno spremljala rastlina. Zgodbe o ljudeh, ki jih pripovedujejo rastline, nam tako razodevajo starosvetna izročila, ki si ne zaslužijo pozabe in tradicionalna znanja, ki so vredna posnemanja in nam lahko še kako pomagajo, da se ponovno naučimo vzpostaviti harmoničen odnos z naravo.

Že ob prvem obisku etnologinje in etnobotaničarke Vlaste Mlakar na posestvu se je porodila želja po sodelovanju. V snovanju je že bila etnobotanična steza med gozdnim delom samoniklega in gojenega rastlinja. Z nesnovno dediščino in starim znanjem o zemlji in rastlinah se je obiskovalec srečal preko žive istrske govore. Vse je klicalo, da se le to tudi zapiše. V načrtu je bila izdaja knjižice *Sto rastlin v ljudskem spominu* pri kateri bi s svojim strokovnim znanjem sodelovala tudi Vlasta Mlakar. Namera o izdaji knjižice žal ni bila ostvarjena.

Vtisi in besede podpore načrtu etnobotanične sprehajalne poti po posestvu, ki jih je Vlasta Mlakar zabeležila po svojem obisku na predelu Ravna. Sprehajalna pot je sicer potekala po celotnem posestvu in je predstavljala enega od korakov v uresničevanju načrta etnobotaničnega parka.

Na slikah Vlasta Mlakar sama in s svojim prijateljem ob svojem prvem obisku posestva okoli leta 2007.



Služil je zemlji.

Ga je začarala, nato zaslužnjila.

On pa otroke in ženo.

Nato naenkrat vse prazno.

Nič pred sabo. Ni mladih.

Kot pred prepadom.

(Očetu)

MOJA DRUŽINA

Družina je del družbenega okolja tako v kulturnem kot tudi v materialnem smislu, pri dedovanju. Zemlja je gospodarska osnova kmečkih gospodarstev pri vseh staroselskih ljudstvih.

Dve stvari sta zaznamovali gospodarsko osnovo družin zadnjih generacij, to je razdrobljenost zemlje in razkroj družine brez mladih generacij. Medtem ko je bila generacija dedov z gospodarskega vidika še globoko v tisočletja ujeti stari samozadostni kmečki omiki, to je v samostojnem pridelovalnem, izmenjalnem, jezikovnem in splošnem sistemu vrednot, je generacija staršev gospodarila v času socialističnega reda. Generacijo dedov sta zaznamovala fašistično zatiranje vsega slovenskega in davčna politika, ki je na boben spravila številna kmečka gospodarstva.¹

Socialistični red, ki je sledil fašizmu, so zaznamovale agrarne reforme in kulturna revolucija povojnega časa. Posledica tega je bilo masovno zapuščanje kmečkih gospodarstev in odhajanje v slovenska obmorska mesta, v Trst, Avstralijo in druge države. V kulturnem smislu je ta generacija z odhodom v mesta na mah pretrgala z vsem kulturnim miljejem prednikov – z jezikom, vrednotami in splošno z načinom življenja.

Tretja, to je naša generacija, je bila pravzaprav četrta generacija prejšnjega stoletja. Generacija pradedov je ustvarjala pred prvo svetovno vojno kot zadnji del sistema Marije Terezije in Franca Jožefa. To je bila generacija dela in slovenske pesmi.

Naša generacija se je po razvrednotenju zemlje po socialistični revoluciji vračala na zapuščeno in razdrobljeno zemljo, ki ni imela ne tržne in ne gospodarske vrednosti. Proti koncu stoletja je država začela spodbujati zasajevanje oljčnikov in vinogradov in prišlo je tudi do ponovnega oživljanja staroselske istrske omike in jezika. Zemljo, ki so jo gospodarji prejšnje generacije zapuščali zaradi otroških dokladov, je država dodelila kmetijskemu skladu, ki je z zakupniki sklepal dolgoročne pogodbe. Med najemniki so domačini in mešanica priseljencev.

V družinskem okviru pa je gospodarjenje te generacije določalo dedno pravo in vsakokratna presoja gospodarja. Nekateri so zemljo prepustili otrokom, drugi so jo prodali, tretji so jo obdržali do smrti kot garancijo za osebno varnost.

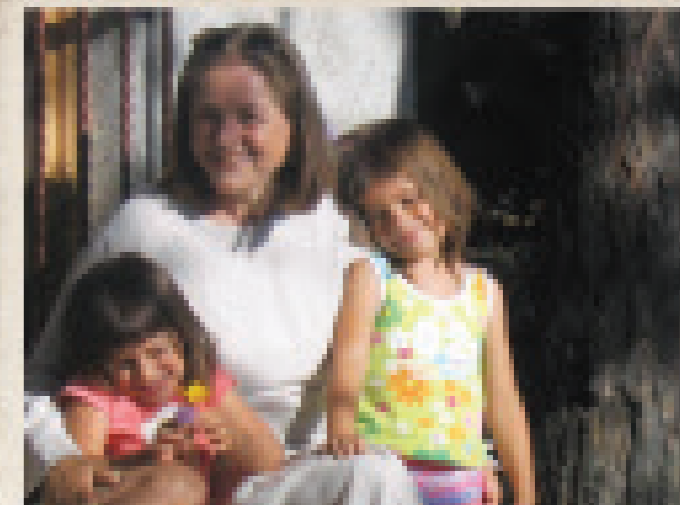
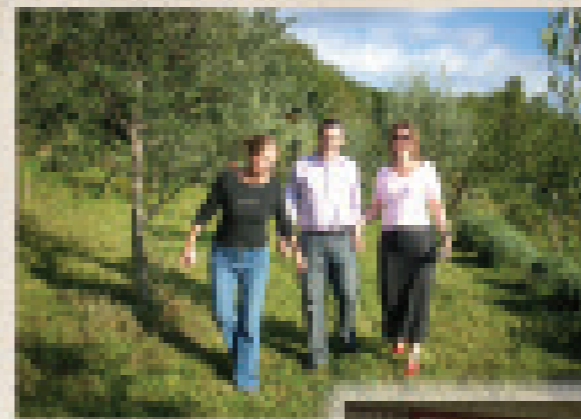
¹ V obdobju propadanja kmetij okoli leta 1930, ko je šel lep delež vaških kmetij s hišami vred na kant, po izgubi in nakupu zemlje ali medsebojnih zamenjavah, kmetje zaradi visokih stroškov prenosov lastništva niso uredili v zemljiški knjigi. Med ljudmi je vladala beseda in tako je ostalo še par desetletij socializma. Tedaj je večina zapuščene zemlje prešla v upravljanje Sklada kmetijskih zemljišč, manjši del je ostal bankam, ki je zemljo pridobila na dražbah. Iz pravno neurejenih razmerij pa so nekateri zemljo izgubili, drugi pa uveljavljali netočno stanje zemljiške knjige.



družina

Na prejšnji strani nona Tonca Šemova, rojena Kocjančič, v Kubeđu in nono Lazar Marlin iz Loparja.

Na tej strani oče Julijan in mati Zvezdana, rojena v Kavaličih, ter hčerka Elida s tedanjim možem.



Zgoraj sestra Dorica skupaj z Elido in Albertom na obisku, desno Doričina hči Tina z možem Sebastjanom in hčerkama Eli in Mio. Zgoraj desno pa jaz s Tininima hčerkama pred Skrbnikovo hišico.

Naša družina Dobrinja izhaja iz rodovine Marlinov, ki je živela v osrednjem delu vasi, Pri grahih, v majhnem družinskem gospodarstvu. Ded Lazar se je po prvi svetovni vojni zadolžil v višini 12.000 lir za nakup male hiše z vrtom pod vaškim pokopališčem Pri gorenjih. Dolg sta odplačevala najprej z dedovo plačo, ki jo je prejemal kot čuvaj v tržaškem pristanišču, po poroki s Tonco Šemovo iz Kubeda pa predvsem z njenim trgovanjem med Istro in Trstom. Osnova življenja je bila še vedno zemlja, denar za davke pa so si morale družine prislužiti z vzrejo prašiča ali teleta in prodajo pridelkov v Trstu. Ded, ki je obvladal večšine gospodarjenja, je nove vrednosti ustvarjal z urejanjem slabše zemlje in plemenitenjem živali. Kupil bi bil zanemarjenega junca s kako hibo, ga poredil, naučil voziti in odpravil razvado in ga prodal po višji ceni. Od tega je imela družina denar za plačevanje davkov in za izboljšave na kmetiji.



Zgoraj hčerka Elida.

Vojna leta so prekinila gospodarske, trgovinske in vsakodnevne tokove. Leta 1943 je med nemško ofenzivo pogorela večina vasi in tudi hiša Lazarja Marlina. Kmalu za tem je ded Lazar odšel v partizane na Dolenjsko in leta 1944 padel blizu Žužemberka. Tonca je ostala sama s sinom Julijanom in taščo. Breme gospodarjenja je padlo na petnajstletnega fanta, medtem ko je Tonca nadaljevala s povojno ilegalno trgovino med Istro in Trstom, kamor se je zarezala meja. Trst je pripadel Coni A Svobodnega tržaškega ozemlja, Koper z zaledjem pa Coni B Svobodnega tržaškega ozemlja. Poleg tega je mali severni del Istre pripadel republikli Sloveniji, večinski južni del pa republikli Hrvaški.

Do leta 1950 je bila vas obnovljena in kmalu za tem je Julijan k hiši pripeljal ženo Šteljo iz sosednje vasi Kavaliči. Do leta 1954 sta se jima rodili hčerki Dorica in Leda. Tonca si je poskušala ponovno vzpostaviti življenje z Dolfom Barinom (Rudolf Bembič) iz dolnjega dela vasi, Dolenjcev. Za dve družini je bilo pod eno streho prostora premalo, zato je Tonca kmetijo in hišo pustila sinu, z Dolfom sta se – ne da bi bila poročena – preselila v poljsko hišico italijanskega Koprca, ki je kot večina someščanov izbral težko pot odhoda čez mejo. Živela sta v Paštoranu, predelu z razpršenimi redkimi hišami v dolini za Olmom, nekje do leta 1970, ko sta se ponovno vrnila v Lopar in se naselila v zapuščeno hišo rodovine Čjudov, ki je bila v družbeni lasti. Tam je Dolfo Barin živel s Tonco do svoje prerane smrti, Tonca pa do odhoda v dom ostarelih.

Pred letom 1990 je Čjudovo hišo v najem za dobo 99 let najela spodaj podpisana vnukinja in jo temeljito obnovila v izvirnem kmečkem slogu. Zadnje desetletje drugega tisočletja je Hiša od Čiuda predstavljala hram slovenske kulture v Istri. Na dejavnost Hiše je bila vezana tudi poklicna dejavnost nove gospodinje, ki si je tu ustvarila delovno mesto, prvo v vasi. Osnovna dejavnost in kapital sta bila zemlja in tisočletna istrska kultura. Tedaj že samostojna Slovenija je po prvih letih demokratizacije zapeljala na stranpoti. Zato je po letu 2000 dejavnost zamrla, hiša pa leta 2003 prodana.

Ob teh premikih in ob zamiranju dejavnosti je leta 2000 avtoričin zavod Vita izpeljal še en projekt. To je bila zasnova istrskega etnološkega parka. Materialna osnova parka je bila zakupljeni skupek zapuščene zemlje na predelu Ravna, Kozlovca in Fučevca. Ob tem in pred gradnjo gospodarskega objekta je oče avtorici daroval slabih tristo metrov z bori poraščene zemlje pod zabavsko Vardo. Na tem koščku je bil do leta 2005 zgrajen gospodarski objekt. Že prej je oče soglašal, da se očisti in uporablja tisoč metrov težko dostopne in strme parcele Kozlovca, ki jo je avtorici podaril leta 2015.

Okoli leta 2010 je oče Julijan po neurejenih lastninskih razmerjih postal lastnik male zaplate stavbnega terena za nizom hiš Marlinov. Po neuspešnih poskusih, da bi parcela prišla v roke gospodarjev, je oče zemljo obdržal in jo obljubil avtorici pod pogojem, da zadeve pravno uredi s sosedi. Okoli leta 2010 je prišlo do tristranskega dogovora med Julijanom, spodaj podpisano in sosedom o zamenjavi parcele Pri grahih za tri male kose zapuščene zemlje na območju nastajajočega posestva. Ostala zemlja in imetje so ostali v lastništvu očeta. Mati Štelja se je svoji dediščini odpovedala v korist brata, ki ji je pred nekaj leti odstopil par gozdnih parcel v predelu Loparščina.

Julijanovo in Šteljino potomstvo pa je naslednje. Leta 1974 se je sestri Dorici rodila hči Tina, ki ima z možem Sebastjanom hčerki Eli in Mio in živijo v Koprju. Avtorici pa se je leta 1978 rodila hčerka Elida, ki je dobro desetletje živela z možem Albertom v tujini, danes pa svojo pot nadaljuje v Koprju. Spodaj podpisana pa živi med stalnim bivališčem v Koprju, prostori v urejanju v Postojni in posestvom pod zabavsko Vardo. Starša sta skoraj do današnjih dni živela v hiši pod pokopališčem Pri gorenjih. Oče je preminil leta 2021.

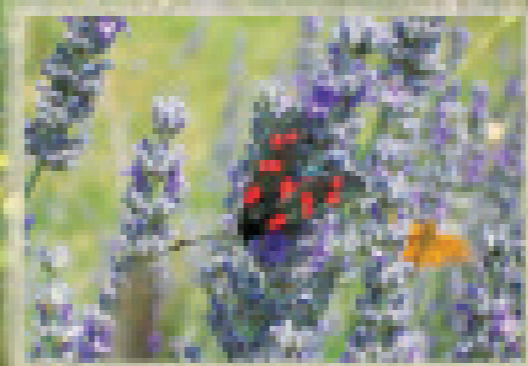
Nežne misli,
pajčolana koprene,
nato hrup motorjev
podre stkane niti.
Samo krila metulja med prsti.

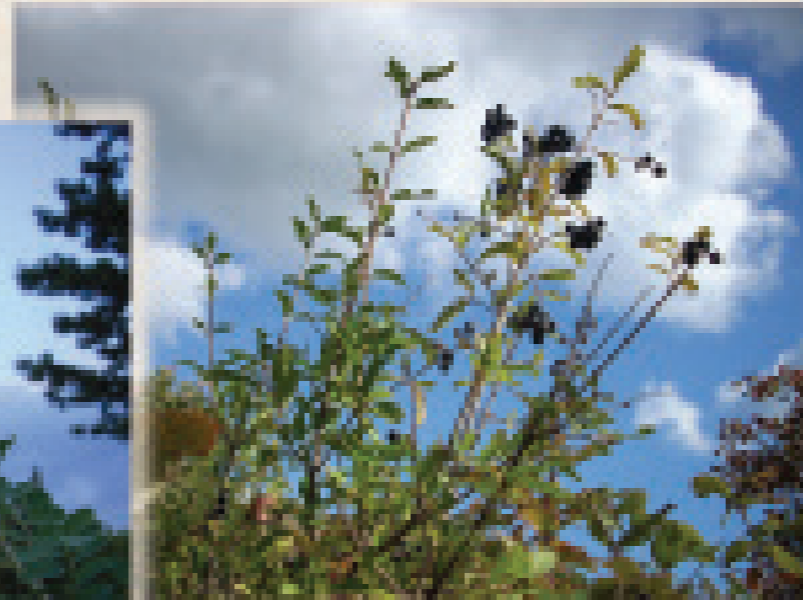
IZRAZI VSEBINE

Dogajanje na trajnih nasadih na posestvu se je vedno izmikalo opredelitvi. Zdaj so bile terase pokošene, čez mesec vse v zarasti, kolovozi in steze v istih pogojih, prekopani deli pa s propadajočimi koronami in suhimi zidovi prepleteni. S tistimi, ki so kljubovali. Stari objekti, kamnite kažete in slepi vodnjaki (vodnjaki, obzidani do površine brez nadzemnega dela) so se razmrtili in skrili pod preplet šibovja, akacije, srobotna in predvsem robide. V pogojih, v katerih je park nastajal, brez denarnih sredstev in stalne delovne sile, je bilo težko govoriti že o posestvu, kaj šele o parku. Občasne akcije, ki so izpostavile ta ali oni vidik načrtov, so izvabljale prisposodbe trajnega nasada, divjega travnika, naravnega parka, še največkrat pa divjega vrta. Pokošeni predeli, rešeni stare podrasti in hitro razraščajočih se plezalk, so se obdali s pisanimi preprogami travniškega in gozdnega cvetja. Očiščena drevesa so kazala svojo moč in grmiči so držali ravnotežje na terasah. Vse je bilo divje, a bujno in lepo. Ob vsakem letnem času si stopil proti gozdu in vedno se je kaj našlo: cvetje, gobe, poganjki, solatne trave, dišavnice, plodovi. In seveda, krošnje dreves in gaji so se uglasili s ptičjim petjem in ob večeru ali jutru pričakali obisk srn, zajca, divjih oračev (prašičev). Lagodno in prijetno so se gaji počutili v opravi, imenovani divji vrtovi.



divji vrtovi in izobilje







Na prejšnjih straneh nekaj samoniklih grmov in dreves, ki so se najbolj vtisnile v otroške spomine. Užitni plodovi breka in drnjul, zabavne pokalice in bobki tinte so se hoteli ujeti v sliko, medtem ko je bilo potrebno za sadove uškurše čakati še kako leto.

Najprimernejši izraz, ki se je ponudil ob pogledu na radodarnost trt, češenj in fig, ko so bile rešene prijema ovijalk in agresivnih sosed, je bilo izobilje, razkošje narave.

Na naslednji strani prizori z mize izobilja: fige, grozdje, hruške in japke, v vsakem času, od pomladi do jeseni. Da ne govorimo o pomladanskih poganjkih in seveda gobe.



*Izobilje, ki ga nudi
bivanje z naravo
od pomladi in vse
do zime.*



Listje šumi,
šumi potoka voda,
v drevesu je kri,
ki v žilah je ni.

GOZDNI VRT

Svet je v zadnjem stoletju prispel do skrajne odtujenosti od svojih korenin, starih vedenj, od narave in samega sebe. Človek in skupnost sta se znašla v najrazličnejših neravnovesjih. Ta se kažejo v gospodarskih in moralnih krizah, na človeški ravni pa v eksistencialnih, zdravstvenih in duševnih stiskah. Zato ni čudno, da se po svetu in pri nas pojavlja nešteto načinov vračanja k naravi. Kot gobe po dežju rastejo tudi nove zamisli o gojenju rastlin, prilagojene sodobnemu človeku. Ukoreninjajo se tudi razni načini podajanja praktičnih znanj, pri čemer prednjačijo delavnice. Pri načrtovanju delovanja našega parka so le te še posebej obetavne. Nekega dne je ob obisku na Darkinem posestvu v Gračišču padla beseda o gozdnem vrtu. Njeno bivališče se je dejansko nahajalo ob robu gozda, ki ga je Darka očistila odpadkov in skrbno uredila. Ob potki in med drevesi pa zasajene perunike, grmi dišavnic in nepravilne gredice. Bilo je spokojno, ubrano, preprosto lepo. In ob klepetu je nanese beseda na zamisel gozdnega vrta.

»Ja,« je dejala, »seveda, vse se da gojiti tudi v gozdu in to tako, da uspeva. Moj brat si je uredil doma gozdni vrt in tam rastejo skupaj z gozdnim drevjem sadna drevesa, plezalke, grmiči, pa še zelenjavne sadike. Pomembno je pogledati naravo, kako tam vse raste skupaj. Vse preživi, raste in rodi plodove.« Nekako tako je verjetno rekla, saj so me njene besede navdušile, zvene so kot prava rešitev za predele redkega gozda ob nasadih. Tudi gozd in njegove obronke je bilo potrebno očistiti in vključiti v celovit program najbolj smotrne uporabe za prihodnje dneve. Danes najdemo na omrežju čudovite primere navdušujočega sožitja, ki daje odlične rezultate.

Za začetek smo pri nas pripravili uvodno delavnico. Tu smo ob pogledu redkega gozda odkrivali načine zasajevanja, katere rastline lahko zasadimo k temu ali onemu drevesu. Poleg tega pa še, kako naredimo globoko gredo in kako vse je mogoče uporabiti organski material in izboljševati zemljo. Skupina otrok in vseh starosti je navdušeno srkala besede in se v domišljiji že kreirala lastne gozdne in travniške kotičke.



gozdni vrt in delavnice



Prizori z ene od delavnic na temo gozdnega vrta, ki jo je vodil voditelj z Goriškega Brumat, brat Darke Brumat iz Gračišča. Žal se njegovega imena ne spomnim.

Po obisku gozda se je delavnica nadaljevala pred Skrbnikovo hišico, kjer smo si izmenjali semena in na koncu pripravili še slastno kosilo s polento in dobrotami Istre. Na levi nekaj postankov med drevesi, na desni pa voditelj delavnice in spodaj njegova sestra Darka.



*Zakaj je bog ustvaril lepoto,
zakaj roža dehti,
zakaj čebela leti k cvetu,
zakaj si ti?*

RASTLINE IN LEPOTA

Človek je del narave in narava je pomemben del človekovega življenja. Pravzaprav vse človekove sposobnosti in nagnjenja vključujejo tudi naravo. Odtujitev od narave in zgolj izkoriščanje narave brez vzpostavljanja pravilne izmenjave z njo predstavlja brezen, ki ruši človekove možnosti za usklajeno gospodarsko dejavnost in prehranjevanje. Na drugi strani vodi človeka v duševno in telesno neravnovesje, ki je splošni izvor bolezni in malodušja. Ne le, da zemlja, zrak, rastline dajejo vse prvine, ki jih človeško telo potrebuje za življenje, rastline in skrb za zemljo so tudi zdravilo za človekove trdovratne bolezni. In kjer je zdravje, je doma tudi lepota. Rastline so neskončni vir barv in esenc za žensko lepoto.

Kjer je doma skladnost, tam prebiva tudi lepota. Narava je neskončni vir navdiha in tudi prostor za človekovo ustvarjalnost. Krajinarsko ustvarjanje, ustvarjanje v odprtem prostoru s predmeti, ki jih nekdo najde v okolju – kamnom, lesom, drevesi samimi, pa tudi odpadnimi gospodinjskimi in drugimi predmeti – so postali danes v svetu pravi trendi krajinskega ustvarjanja.

Ustvarjanje angažira, vključi v igro, mnoge zavedne in nezavedne človekove energije in nagibe, ki bi se sicer, neizkoriščeni in kot mrtvi rokavi, zagnojili in se obrnili proti človeku. Poplava malodušnih stanj pri sodobnem človeku izhaja prav iz rušenja osnovnih duševnih in telesnih ravnovesij. Na eni strani težnja po novih in novih virih za človekovo lagodje in užitke, na drugi strani pa preostanki človekovih moči, ki neizkoriščeni nekako opletajo okoli njega in se mu prevesijo v depresivno stanje.

Vračanje k naravi, k ustvarjanju svojega posestva, je angažiralo mnoge energije tudi v meni. Pravzaprav je park ali izkustveno posestvo, kot sem ga delovno imenovala,¹ začel nastajati iz presežkov energije, ki so ostali od delovanja z ljudmi in umskega dela v času dela v Hiši od Čiuda. Prav zahtevnost projektov in nuja najti rešitve za preživetje in ustvarjanje pozitivnih rešitev je držala v neki napetosti vse duševne in fizične potenciale. To se je izkazalo za ključ telesnega zdravja, duševnega zadovoljstva, samospoštovanja in blagostanja. Delo, ki zahteva tako umske kot telesne napore in ki ga lahko prilagajamo ritmu narave in notranjim človekovim ritmom, je vir prvobitnih radosti in zdravja.

¹ Izkustveno posestvo je bil nekaj časa delovni naziv za projekt na Ravni. Ker ga park še danes ne morem imenovati in njegov namen ni zgolj kmetijsko posestvo, si je prislužilo pridevek izkustveno, in sicer iz več razlogov: ker je predstavljalo mesto učenja, poizkušanja, pridobivanja izkušenj; ker je prenašalo ljudsko znanje, ljudske izkušnje življenja in dela na zemlji; ker se je tu obiskovalec lahko ustavil in prišel v stik z zemljo, vodo, vetrom, lahko je izkusil delo z rastlinami, doživel zemljo.



ravnovesje in lepota



Neke nedelje se je skupinica deklet v spremstvu Sonje Gojak podala po okoliškem nasadu dišavnic in nabrala vršičkov za lepotilne pripravke.



Lepota rastlin, globoki in nežni toni barv in neskončna domišljija Stvarnika pri oblikovanju listov raznežijo vsako senzibilno bitje. Dehteče esence, ki se razvijejo ob božanju damskih prstov, stopijo iz nezavednega in ti objamejo dušo.





Tisti dan so se vonjave in nežne oblike spojile z nečimrnostjo deklet in na obraz priklicale ubranost in srečo. Na sliki levo in spodaj voditeljica delavnice naravne kozmetike, Sonja Gojak. Prikazala je izdelavo lepotil iz dišavnic in rož in nato še uporabo teh pri negovanju kože.

Na nasprotni strani: Lepoti in ugodju sta se predajali Alenka in Tina.



*Bilo je pusto, samotno,
»Naselila bom vile,«
sem navrgla prijateljici Vojki.
»Samo, da bodo dobre,«
me je presenetil odgovor.*

Ne vem, kako ste se vi igrali, ko ste bili otroci. Mi iz vasi nismo imeli kupljenih igrač. Kot čisto malim nam je oče kdaj povedal kako enostavno zgodbico, ki si jo je sam izmislil, nonič nam je morda izrezal grabljice in mama je pokazala, kako se iz trpotčevih bilk splete košarico ali pa stoličko. Ko je bila dobre volje, je iz robčka zvila miško. Rahlo jo je držala v zaprti pesti in nežno potegnila povrhu, ko da jo boža, ter z besedami mirila miško. Ko jo je tako trepljala in je otrok že mislil, da se je navadila na človeške roke, je mama z mezincem skrivaje frcnila v zadnji del, da je zletela iz roke, kot bi nenadoma pobegnila. To je ponavljala in otrok se je pri tem najprej raznežil ob miški in se nato čudil, kako je miška oživela.

Takih malih trikov in igrice je bilo še več. Nona po mamini strani je imela za nas pravce, ki jih je opremila s čisto enostavnimi scenskimi prizori. Ko nam je pripovedovala o lisici, ki jo je volk pretepel, da so ji šli možgani ven, je vedno sceno, ko si je lisica premazala čelo z rižoto, da bi ponazorila riž, spremljala z roko in kdaj bi v njej držala tudi kuhenco (kuhalnico). Ne vem, kdo nam je uprizarjal igrico »gremo nabirat čerešnje«, v kateri je otrok sodeloval sedeč na skrčenih kolenih ležečega nonota ali starša, ki so se nenadoma spustila pod otrokom, ko je ta stegoval ročico po zraku, iščoč čerešnje.

Ko so malo odrasli, so se otroci igrali med seboj sami. V opoldanski pripeki, ko so šli starši k počitku, ali ob nedeljah popoldne, so se zbrali in igrali zbijat z žogo ali pa so deklice igrale pobiranje kamčkov. Igrali so na deset kamčkov, ki so jih deklice pobirale postopoma na vrhnji del roke, dokler tam ni stalo vseh deset kamčkov naenkrat. Najbolj napeta igra je bila seveda »igrajmo se bivat«.

Pod krošnjo starega bršljana, ki je nad terasnim zidom na robu zapuščene domačije naredil kapo, se je zateklo nekaj otrok in zarotniško sporočilo, da je to njihova hiša. Nihče ni smel zraven. Tam so določili, kje je štedilnik, kje voda in kje stoji miza. S kretnjami so ponazarjali gibe mame pri kuhanju, še bolje so z gibanjem oponašali obnašanje pri mizi. Tako nekako naj bi bilo, saj drugače ne bi moglo biti, ali ne?

Ko sem čistila puste predele zarasti, kjer so se nad polmetrsko staro travo dolgočasno ponavljali brin, beli gaber in grmiči črnega trna in srobotu, ki je plezal med vejami dreves in se plazil po zemlji, ni bilo najti konca, je bilo sivo tudi pri duši. Občutek zapuščeniosti in dvoma, da bo kdaj zemlja zažarela v barvah in pritegnila obiskovalca, se je prikradel v dolgih urah, dnevih in mesecih čiščenja propadlih teras in gozdičkov. Brez besed, v samotni trmi. Kdaj pa kdaj bi gornji sosed stopil dol pod cesto in zaklical v pozdrav, sicer pa v prvih letih uresničevanja norih načrtov – zarotniško tiho.

Travniško cvetje je potrebovalo več let vztrajnih košenj, da je ponovno obarvalo obronke gozda. Kar nekaj jeseni, zim in pomladi se je moralo zvrstiti, da je modrina neba stopila v kontrast z zelenimi podlagami črnega in belega trna ali nežnimi odtenki drevesnega cvetenja. Kot da duha zemlje ni več, kot da je otrpnil nekje globoko pod preraslo staro travo. Bilo je pusto in dvom, da bo kdaj ta predel živ in zanimiv, je grizel.



igrajmo se bivat

»Naseliti, privabiti moram duh, priklicati nazaj dušo zemlje,« sem si mislila potihom.

»A kaj, kdo je duh, kje je duh zemlje, dreves, gozda?«

»To so njeni ljudje,« se je nekaj oglasilo. »To je duša tistih, ki so jo stoletja rahljali in negovali. Ki so leto za letom česali njene nezorane dele. To je pesem, ki se je razlegala po pobočju Hriba.« To je njen človek.

Ob tem je vse ozračje, zemlja, drevesa in travinje dobilo malo več barve, kot bi v lica bolne matere stopilo malo življenja. Duh človeka moram vrniti nazaj, mojih prednikov; po živem gledališču otrok, ki se mu reče življenje, hrepeni vsaka mati. In tako sem stare in ganljive zgodbe nekdanjih mladencev, mladenk, ki sem jim vztrajno poskušala vdahnuti barvo in pravljичne lahkote, ponovno potegnili iz predala in vprašala: »Bi hoteli svojo neizpeto ljubezen, svoje pretrgano življenje nadaljevati med čistiniami gozda in jasami našega Hriba?« Odgovor je bil neprepričljiv, kot so bili neprepričljivi tudi poskusi poduhovljanja v zgodbah.

Za prvo silo, kot prve tovariše, prvo družbo, sem postavila nekaj podobno iz komercialne prakse. Rdeča lica in iskrivi pogledi pod modrimi kapami malih škratov so v pogum poteptanim bitjem pokukali tu pa tam izza kakega drevesa. Nič velikega, nič kraju primernega. Le poskus, karkoli, da bi se življenje opogumilo in se moglo lažje vrniti.

Drugo vprašanje je bilo, kako in koga želi prostor ogovoriti. S katerimi vsebinami. Obiskovalci so lahko odkrivali in občudovali nepoznana drevesa, poslušali so stara imena njiv in odkrivali delce starih znanj o obdelavi zemlje. Kaj pa mladi, otroci? Kako naj mladi, katerih življenje teče že več generacij popolnoma ločeno od življenja na zemlji in dela sploh, ki jih vlečejo police trgovin in televizijski zgledi? Ki jim zemlja, cvetje, drevesa ne povejo ničesar in ostajajo v naravi zdolgočaseni in izgubljeni? Ki morda niso še videli živega ognja ali celo nikoli niso splezali na drevo? Kako prekoračiti to popolno odtujenost in pritegniti otroško radovednost?

V Sloveniji obstaja zadnje čase kar nekaj lepih zgledov neposrednega stika med mestnim človekom in naravo. Mestne družine se odločajo za nabavo zelenjave in sadja neposredno pri pridelovalcu, kmetu. Vse več je ogledov domačij, pri katerih spremljajo delo. Pojavila se je misel na posvojitev drevesa. Kaka lepa misel. Koliko kosov zemlje je še zapuščene, koliko dreves preraslih s srobotom, koliko starih sadnih vrst še hira? Tako se je začel rojevati program za otroke, za družine z otroki in šolske otroke. In se je določil kos, kamor bi lahko prišli otroci, kjer bi si lahko varno zakurili in si skuhalo pravo domačo mineštro. Ko bi se voda grela, bi otroci nabrali užitnih rastlin in predvsem bi imeli čas za srečanje z drevesi, rastlinami. Če bi se ista skupina občasno vračala, bi lahko opazovala spremembe v naravi in če bi skrbeli za svoje drevo, bi lahko tudi videli rezultate svojega dela.

Največ, največ, pa je igra, ko otrok sam sodeluje v drami okoli sebe. Obisk je zgodba, v kateri igra svojo vlogo. Spomnim se nekoč daleč daleč nazaj, ko je sestra prišla iz šole vsa rdeča v lica in zasopla od navdušenja. Tisti dan, bila je v prvem razredu, so imeli vsi trije šolski razredi svetoantonske podružnične šole šolski dan. Učiteljica in učitelj so jih peljali v Cigansko bužo nekje med zaselkom Kavaliči in Marezigami. V pusti grapi so menda postavili kotel za mineštro in med tem, ko se je ta kuhala, sta učitelj Kleibencetelj in njegova žena Justina razdelila otroke na dve skupini – partizane in Nemce – in igra se je začela. Kako so se punce skrivale in kako so jih fantiči iskali, to je moralo biti za otroke pravo adrenalinsko doživetje, vsaj po navdušenju, ki ga je sestra prinesla domov, in po vtisu, ki je še danes živ v mojem spominu. Tedaj sem imela pet let in to posredno doživetje predstavlja še danes največ, kar bi si otrok lahko želel. Biti del žive, dramatične zgodbe.

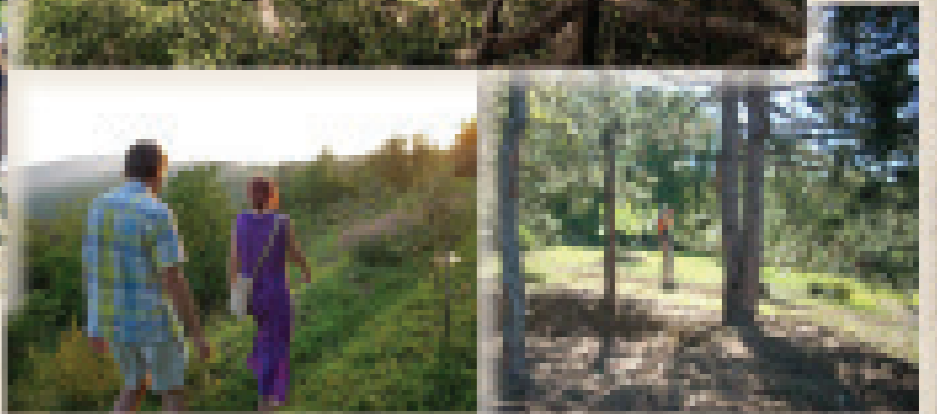
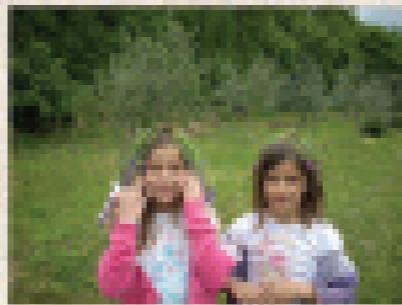
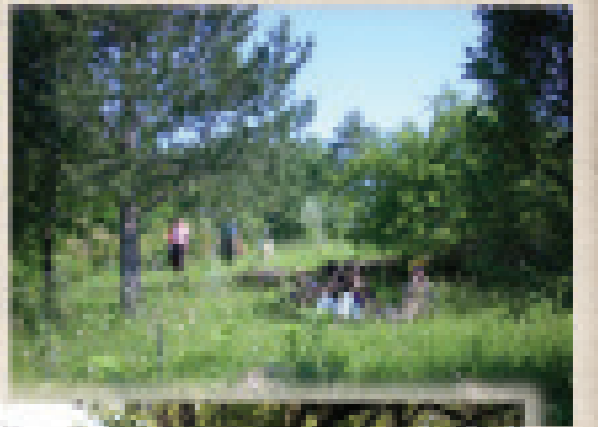
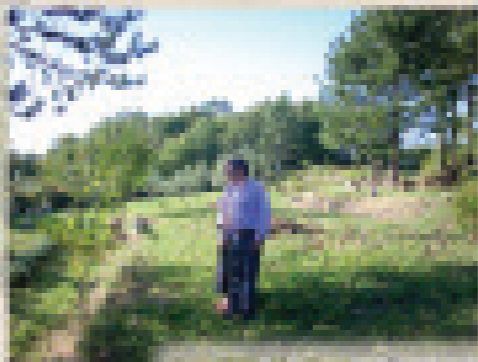
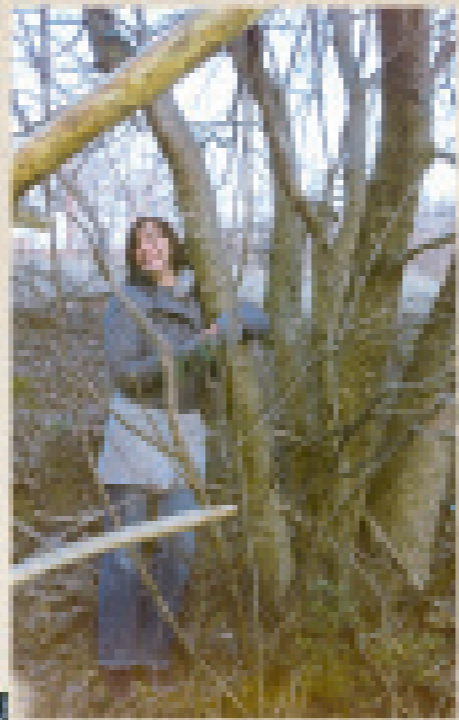
Biti odrasel je verjetno tiha nedosegljiva želja vsakega otroka. Kateri otrok si kdaj ni želel, da bi bil velik, bi vozil avto, šel k bančnemu okencu, kjer bi mu odšteli denar, ali imel enostavno zadnjo besedo? V igri otroci prevzamejo vloge, ki si jih želijo in jih vznemirjajo in jih živijo. »Igrajmo se bivat« je igra, kjer otroci igrajo vloge iz življenja, bodisi to družina, šola ali zgodba Kekca in Pehte. Otroci ni opazovalec, je igralec.

Pred par leti so bili na obisku otroci četrtega razreda osnovne šole Marezige pod vodstvom razredničarke Lili Godina in učiteljice, ki se ji žal ne spomnim imena. Iz Marezige so prepešali ves južni marežganski hrib, vse severno pobočje Usuj do vrha hriba Truške in do razpotja nad Zabavljami. Ko so se spustili do posestva pod Vardo, so se najprej sprehodili po gozdnem vrtu in prepoznavali drevesa, nato so se vsuli okoli hiške in se spraševali – kaj sedaj? Na travniku je bil že odkopan prostor za mali ogenj z dvema rogovilama za kotel. Najprej je bilo potrebno bakreni kotel očistiti s kisom in soljo, da se je čudežno zasvetil, ga napolniti z vodo. Del učencev je šel nabrat zeli, marsikdo je prvič videl mento, meliso, žajbelj, timijan ali rožmarin in sivko. Odtrgali so si jih, za spodbudo otipali, poduhali, predvsem pa začudeno zrl v učiteljico, ki sta jih spodbujala k opazovanju. Druga skupina je morala pripraviti ogenj. Najprej špice in nato še nekaj suhljadi. Jih najti, zlomiti in prinesiti do mesta za ogenj. In nato prižiganje in nalaganje vej. Oh, je bilo to drenjanje. Vsi so hoteli biti okoli ognja. Nekateri so prvič videli ogenj in prvič so odkrili, kako nastane, zakaj gori in da te lahko opeče. Skuhali smo si čaj iz rožic in to je bilo vse, kar so otroci uspeli natrpati v polovico dneva, ki ga je prehitro določil prihod avtobusa, ki je otroke pobral in jih ponovno vrnil v utečeni tok vsakdana.



Na slikah na prejšnjih dveh straneh si otroci z učiteljicama iz Osnovne šole Marezige ogledujejo drevesa ob sprehajalni stezi in vtise dopolnjujejo s podatki o rastlinah z obvestilne table.

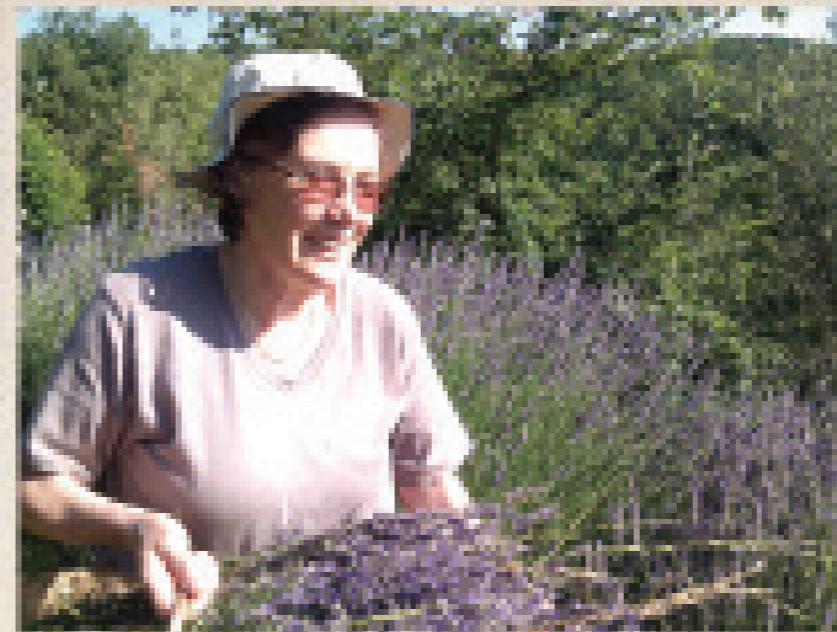
Na naslednji strani nekaj slik, ki so ostale po obiskih. Radovednost, presenečenje in radost, vse je ostalo tudi po odhodu gostov. Bilo je gorivo za nadaljnje korake, za vztrajanje na začrtani poti.





Čas sivke je nudil najlepše prizore pri žetvi ali sestavljanju stebel v šopke. Junjska srečanja so se odvijala vrsto let s stalnimi in slučajnimi obiskovalci. Na levi skupinica deklet, ki so sledila ustvarjalni Darji Horvatič pri oblikovanju šopkov iz sivkinih cvetov in stebel.

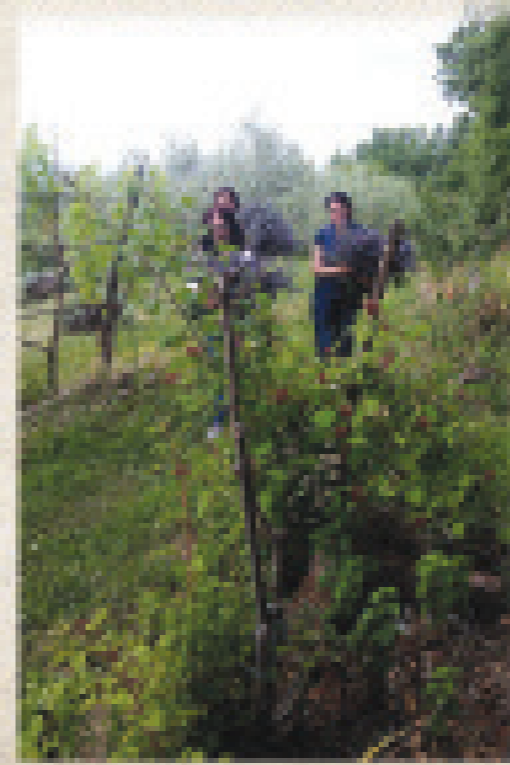




*Lepota izraza,
ki jo zariše sreča.
Stalnica, ki spremlja goste
ob pogledu na čudež cveta,
mogočnost razgleda ali slast
nepoznanega sadeža.*

Preveč je bilo obiskovalcev, da bi vse imenovala. Zgoraj jesen v času obiranja oljk. Skupinica se je pravkar vrnila s Kozlovce, kjer je obrala radodarno nešpljo. Sedaj pa nekaj oljk za vlaganje po starem receptu.

Na ostalih slikah pa večna sivka. Na desni prijateljica Andreja Blažič Klemenc, ki je nekaj let zapored praktično prikazala postopek pridobivanja sivkinega hidrolata, s kolegicama. Na nasprotni strani pa nekaj novih obiskovalcev.



*Razprtih kril si pripela nebo
ob krajih svoje zemlje.
in se polegla k nogam tvojega človeka.
Ogenj smrtonosni si
v ugaslem spominu domorodcev.
(Oštji)*

V iskanju načina preživetja iz dediščine, ki sta mi jo dali družina in Istra, so se odkrivale in odpirale nove in nove poti. Vsak pogled v prihodnost je vodil v preteklost in globlje kot smo s prijatelji kopali proti svojemu izvoru, širše so se odpirali horizonti za prihodnost. Iskanje lastne potlačene in zanikane istovetnosti je segalo v globlje in širše plasti zgodovine, ki nas je na koncu pripeljalo do trdnega prepričanja, da smo istrski domorodci tu od vedno. Nobena sled ni vodila proti Balkanu in močvirnemu Zakrpatju, vse je dokazovalo, da smo doma od tu, da smo staroselci. Najmočnejši segment dediščine, ki v sebi skriva največ sporočil, je naš stari govor. V njem se nahaja vse, od načina življenja do prepričanja, kaj je prav in kaj ne, in do verovanja.

Sčasoma je svoje mesto v duhovnem vsemirju starega ljudstva odkrivala narava, zemlja. Zemlja ne daje le hrane, ne ščiti te samo za kamnitimi zidovi, ona je most v duhovni komunikaciji z onstranstvom. Z bivanjem z zemljo in odkrivanjem spisov, ki so jih objavili neodvisni raziskovalci od 90. let dalje, se je počasi odstiralo tudi staro verovanje. Pred krščanstvom in cerkvenimi hrami je bilo sveto drevo, izvir, kamen in gora. Vse je sobivalo s človekom in on je do sveta okoli sebe gojil globoko spoštovanje. Obračal se je k jutranjemu soncu in se zahvalil nebu, ko mu je naklonilo željeno ploho. Hvaležen je bil za darove polja in tu se je obračal do Tistega, s komer je želel stopiti v komunikacijo. Narava mu je bila osnova in vodnik, z njo je bil v sožitju in duhovnem hrepenenju. Celostvarstvo je bilo sveto, hram zahvale in čaščenja.

Na sliki na nasprotni strani Nadja Rojac v gaju v glino vrisuje venetske črke.



vsa zemlja je hram



Zemlja, voda, kamen,
stražarji so in priče.
Noč, burje bes, so duše dom, ki kliče.
In lučka gori, srce še živi.
(Varda ječi)

BESEDA SLOVENSKE ISTRE

V tem iskanju je posebno mesto imel študijski krožek Beseda slovenske Istre. Zasnovan dol v vasi, v Hiši od Čiuda leta 1996, je počasi oral ledino po istrski pozebi in izkupiček objavljaj v reviji *Brazde s trmuna* in nato radijskih oddajah na slovenskem Radiu Trst A pod nazivom Ob Rižani in Rokavi, v iskanju slovenske Istre. Krožek sem zasnovala jaz, od leta 2000 pa ga je vodila mentorica Nadja Rojac. Po letu 2000 sem bila sama veliko na izobraževanju v tujini in ob vračanju urejala posestvo in tu in tam srečala stare soborce. Duša Krnel Umek mi je poročala od odkritjih slovenskih raziskovalcev na področju slovenske staroselske zgodovine, Nadja Rojac pa o navdušenju od vsepovsod o odkritjih stare slovenske Istre. Po dobrih desetih letih smo stale pred novim izzivom: zaorati globlje h koreninam, k novim izvorom in narodnemu dostojanstvu. Srečanja so se odvijala na posestvu, ob enakonočjih in ob letnem sončevem postanku. Prizorišče je bilo ob ognju z gozdnim gajem v ozadju kot kuliso. Ponovno smo podoživljali staroselsko izročilo.

Po letu 2007 sem ponovno zbrala jedro študijskega krožka Istrske teme, s katerim smo leta 1997 zasnovali istoimenski list za slovensko Istro. Del programa se je osredotočil na ljudsko znanje o rastlinah, etnobotaniko, del pa je nadaljeval kritično misel o Slovenski Istri. Prvi del je predstavljal močno oporo pri uresničevanju letnih etap parka, kot sta sprehajalna steza in razstava na prostem. Enako je veljalo pri prijavih na razpise in prireditvah, kot so junijska srečanja. Okoli leta 2010 smo izdelali lepo spletno stran. Od prvega obiska krožka Beseda slovenske Istre leta 2011 pa je bila srečanjem dodana še poezija. Ob poletnem solsticiju leta 2011 so dekleta in Ivan ob ognju brali moje stihe. V tistem času je zorela odločitev o raziskovalnem projektu Slovensko staroselstvo in Istri. S krožkom smo posneli tudi del etnografskega gradiva za dokumentarec o raziskovanju staroselstva, ki je žal občital sredi snemanja gradiva.



Zgoraj nagovor Marije Koren ob prvem obisku leta 2011, ko je študijski krožek dobil Kocjančičevo nagrado. Prinesli so mi šopek pomladnega cvetja in polno srce pristnega spoštovanja.

Ponovno zatiranje slovenskega se je v tistem času že močno zategovalo v primežu multikulture. Neke temne zimske noči ob vračanju v hladno hišico se je rodila pesem Varda ječi, ki sem jo po napevu slovenske narodne pesmi zapela ob svetoivanjskem ognju.



Nekega dne so me obiskali člani študijskega krožka Beseda slovenske Istre, ki sem ga sama zasnovala nekje leta 1995. Leta 2011 je bil krožek, delujoč kot istoimensko kulturno društvo, nagrajen s Kocjančičevo nagrado. Šop belih vrtnic je samo prispodoba ljubezni, ki je tisti dan prevevala ozračje pod Vardo.

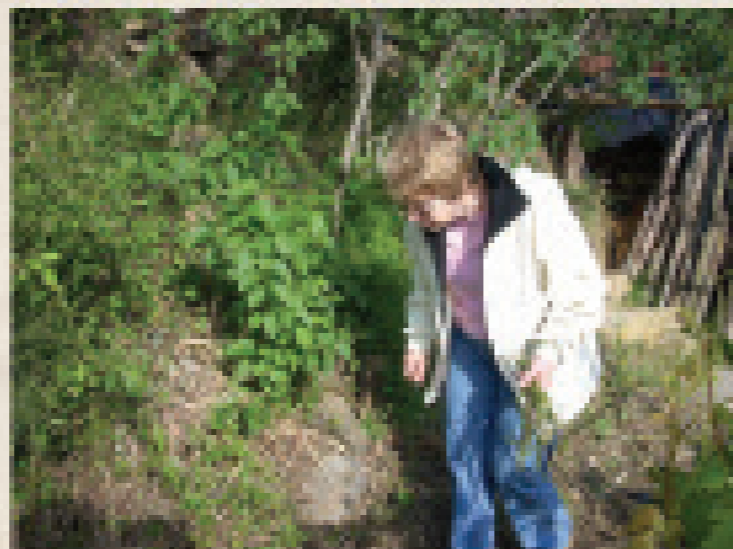
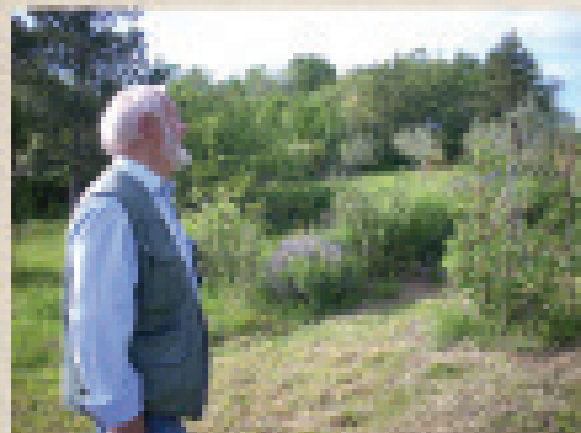
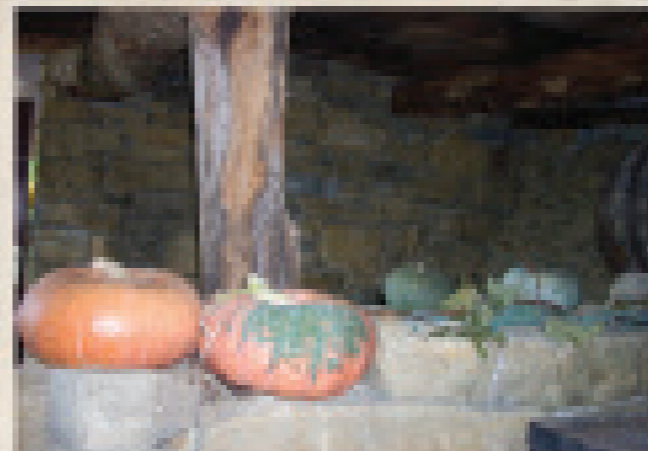


Člani študijskega krožka Beseda slovenske Istre na obisku: Marija Koren, Danila Tuljak Bandi, Marija Jerman in Ivan Novak. Z nami je bila Ivanova žena Matilda, ki je zaslužna, da smo kasneje od kulturnega društva Šavrini in anka šavrinke iz Gračišča na posodo dobili istrske noše in oblačila za snemanje dokumentarca o raziskovanju slovenskega staroselstva. Med njimi jaz ob cvetju, ki sem ga prejela v zahvalo za svoje delo. Mentorica krožka Nadja Rojac tistega dne ni bila z nami.





Člani krožka so se na posestvu zadržali cel popoldan. Po nastajajočem gaju in sprehajalni stezi smo se spustili do zatočišča v Kozlovci, vmes pa posmukali nove poganjke špargljev in blušča.



*In ne krivi zaklete dežele
za svoje zablode,
vedno nove pozabe.
Kajti skrivnost neodkrito,
ki jo iščeš v Istri,
nosiš v sebi.*

SONČEVI OBRATI

Vsako leto ob času poletnega sončevega obrata so se nekaj let zapored odvijala srečanja pot geslom Rožce sv. Ivana. Poletni solsticij so naši predniki častili ob kresni noči na dan sv. Ivana.

S tem dogodkom obsorej so se zaključila tudi junijska srečanja, to je obiski, ogledi, nabiranje sivke in druga ustvarjalnost. Po navadi smo ob solsticiju v gaju zakurili ogenj, si pripovedovali, kdaj zapeli in morda speli obroč, kolo, kolo. Prej so tekle delovne in študijske izmenjave, dekleta pa so pletla venčke za večerno prireditev ob ognju.

Na naslednjih straneh vidimo enega od takih skupnih srečanj študijskih krožkov Istrske teme in Beseda slovenske Istre. Na nadaljnih dveh straneh se odvija predstavitev knjig Andreja Šiška *Slovenske legende in znamenja* ter *Resnice je zmaga*. Na koncu pa vidimo še tabor prostovoljcev, ki se je zaključil ob ognju na predelu, imenovanem Hram malega sonca. Od tam tudi fotografija na zadnji strani tega poglavja.



rožce sv. Ivana



Vsako leto se je na dan poletnega sončevega obrata ali po starem na dan sv. Ivana zbrala gruča ljudi in obeležila našo zahvalo Stvarstvu. Rdečo nit je vzdrževal študijski krožek Istrske teme, ki se mu je to leto pridružila še Beseda slovenske Istre. Pletli smo svetoivanjske venčke.



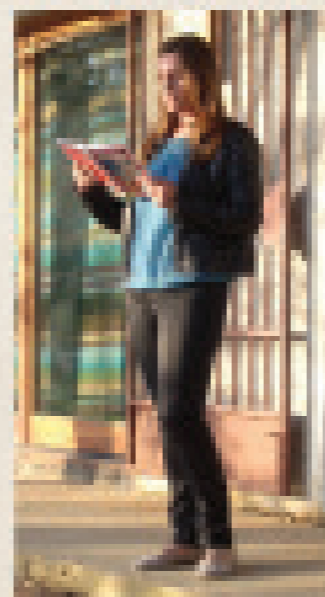


Leta 2011 nas je ob poletnem sončevem obratu oziroma svetoivanjskem praznovanju obiskal prijatelj, raziskovalec in domoljub Andrej Šiško. V okrilju borovih dreves pred Skrbnikovo hišco nam je predstavil svoji knjigi Slovenske legende in znamenja ter Resnice je zmaga.



Knjigo Slovenske legende in znamenja je predstavila kulturologinja dr. Tanja Jakomin Kocjančič (levo spodaj). Slovenske ljudske pesmi je ob svetoivanjskem srečanju prepeval mešani pevski zbor KD Alojz Kocjančič Puče - Koštabona pod vodstvom Ivane Milke Pucer.

Na sliki zgoraj avtor knjige Andrej Šiško nagovarja goste večera, desno pred gosti dr. Duša Krnel Umek podaja pomen Šiškovega dela.



ISTRA IN ROŽCE SV. IVANA

Glavna in stalna skrb gospodarja je vzdrževanje nasadov in zemlje. Delovna sila je v današnjih časih postala nočna mora družin brez moških. Razbite družine brez potomcev to še posebej občutijo, v našem primeru pa moških rok enostavno ni bilo. Potrebno je bilo najti način vzdrževanja in poskrbeti za delovanje parka v prihodnosti. Več načinov sodelovanja med generacijami se je nakazovalo, od gostovanje popotnikov na kmetijah do pomoči prostovoljcev. Ponudila se je priložnost za izvedbo tabora s prostovoljci, ki je bil ob podpori zavoda Voluntariat iz Ljubljane organiziran okoli leta 2010.

Namen tabora je bil pomoč pri delu, stik z naravo in spoznavanje med kulturami. Bilo je junija pred poletnim sončevim obratom in priložnost za zaključni večer z ognjem ob kresni noči. Tedaj je že obstajala namera o izdelavi dokumentarnega filma o odkrivanju istrske staroselske dediščine in kazalo je, da s skupnimi močmi lahko posnamemo nekaj gradiva. To je bil delovni osnutek za snemanje videa, poslan partnerju v predpripravah.

Tabor in video.

Tabor bo z evropskimi udeleženci, prostovoljci in urejali bomo posestvo. Vsebina je urejanje okolice novega zatočišča, ki nastaja. Pod mestom, kjer smo snemali, sem namreč na novo uredila nekaj teras in v eni je našla mesto kamenuča. Moj cilj je urediti neke vrste art retreat, mesto za ustvarjalni odmik in dati posestvu celoletni ritem.

Poslanstvo? Mi, naš obstoj in kultura in civilizacijski prispevek k evropski kulturi.

Nov zagon za delo smo našli v odkritjih Mateja Bora, Šavlija in patra Tomažiča v zvezi s (slo)venetsko prisotnostjo v Evropi in kulturo žarnih grobišč, ki je, kot zglada, podstat, iz katere izhajamo. To se potrjuje z raziskovanjem naše stare ljudske kulture. Največ potrditev najdemo v stari ljudski govorici (besedišče je zajetno in izvori besed segajo po vsem sodeč prav v začetek oblikovanja glasov v pomene), imenih, zabrisanih običajih, še posebej pa v načinu razmišljanja.

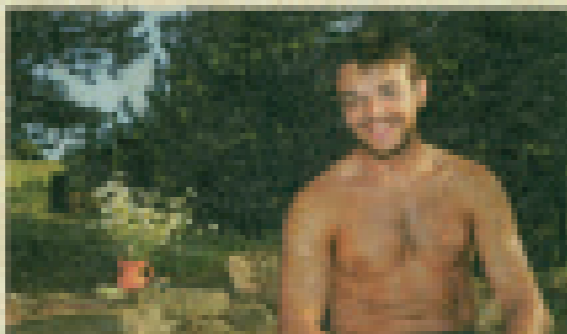
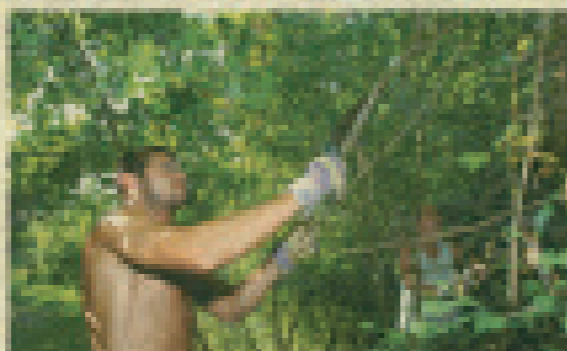
Sam tabor bo maloštevilen, s svojo dinamiko in ciljem. Na koncu pa bo dogodek. Ta pa bo s pečatom in logiko staroselske kulture – v smislu zahvale za milost pri opravljenem delu in priprošnja za naprej: za dež, radodarnost zemlje in milo voljo besov. Ostanke najdemo pri likofu ob končani hiši, pa tudi žurki ob koncu semestra. Priprošnja pa najdemo pri dobri uroki, ki se je ohranila za čas po Mladem soncu, Mladem bogu – Božiču na začetku leta. Zahvala Materi zemlji (v krščanstvu Materi božji) pa ima sled v romanjih k Vzročku sredi avgusta.

V ljudskem spominu so sledi blagoslavljanja (danes vse preko krščanskih obredov), ko se z pušpanovo vejico, pomočeno v blagoslovljeno vodo, poškropi hišo ali živali. Včasih tudi polja. Na to se nanašajo prcestje, procesije, ki so se vile spomladi od farne cerkve preko polj do okoliških krajev. Vezane so bile na zavetnike in bratovščine.

Narava nudi pašo za kamero. Travnike s poljskim cvetjem, drevesa gajev itd. Šmarnice so že mimo, je čas za pekovice – pekel-vice-nebesa namesto me ljubi – me ne ljubi, rožce sv. Ivana, ivanjščice. Cvetni venčki na glavi in ples ob kresu. Mimogrede:



ali poznaš roman Franceta Bevka – *Umirajoči bog Triglav*? Malokdo jo pozna in v knjižnicah ga nimajo. Krasno delo, ga imamo mi in ti ga posodim. Pravi navdih. No, imamo tudi Slava Batisto, ljudskega glasbenika in kiparja (izklesal celo vrsto božanstev iz naše mitologije), raziskovalca slovanskega izročila (npr. glagolica) na naših tleh. Pravi biser. Kaj o njem najdeš tudi na internetu. Slavov gaj bo posvečen ob jesenskem enakonočju.



Tabor se začne 15. 6. in zaključi na prvi poletni dan. Po starem se to veže na dan sv. Ivana, to je 24. junij. Na ta dan je vezano tudi kresovanje, ne? Dogodek bo enostaven, prvinski. Nemara se naučimo vsi skupaj kako enostavno ljudsko pesem. Skušamo organizirati sodelovanje z okoliškimi ljudmi, mogoče še kaj več ljudske pesmi. Zvok piščali, ples deve z venčkom na glavi.

Okvir dogodku pa je krajina, okolje s svojimi elementi. Blizu imamo Stare hram – mesto starega svetišča z ostanki ožganih opek in mozaičnimi kamenčki. Starec je ledinsko ime kraja s skalo in izvirom v bližini, Beli kamen in predvsem Varda. Varda, cela veriga Vard je v Istri in jaz sama sem bila prepričana, da ima izvor v italijanskem jeziku. Nak, obratno. To so bila stara stražna mesta. V oporo so nam gornji avtorji s svojimi jezikoslovnimi analizami in pomeni ledinskih imen. Razlage se skladajo s pomeni, ki jih imajo danes.

Potem so tu vode, izvir potoka Saja (po starih kartah), ki se izliva v Rokavo. In pogled na kopasti otok – Koper (ta seveda nima imena po kozah, to je le slaba interpretacija. Na drugi strani Trst, Terst mu rečemu mi, Italijani Trieste, po starem Tergeste. Pomen? T(e)rg (boginje) Este. Ena glavnih boginj v kulturi žarnih grobišč. V naši govorici je prisotna kar naprej v vlogi Oščce, Oštije, Oštice in Oštrigete. S soznačnimi imeni Ešte, Ošča, Estera (Esterte). Sama Istra je po njej imenovana. Boginja zemlje daje ime svoji zemlji.

No, to bi bila vsebina videa, ki je najprimernejši medij za to, kar se želi sporočiti. Tabor je bolj povod, a med produktoma obstaja dobra sinergija. Video pa bo, če bo sodelovanje z dobrim partnerjem. Če ne, bo vse malo počakalo. Toliko. Odkrila sem ti vse svoje adute iz rokava. Upam, da lahko v naši navezi kaj tudi naredimo.

Tabor je bil iz teh in onih razlogov naporen in za snemanje videa smo bili prekratki. Za njim so ostali v glavnem krasni posnetki, povezani z večerom ob ognju. Na naslovni strani poglavja mladenki trgata pekovice za venčke, na pričujočih straneh pa še nekaj prizorov dela in druženja.

Fotografiral je Tomaž Zajelšnik.





Srečanje ob ognju ob poletnem sončevem obratu, od starega na dan sv. Ivana, v predelu, imenovanem Hram malega sonca. Tega dne člani krožka Beseda slovenske Istre berejo istrsko poezijo. Slika je posnel Tomaž Zajelšnik.

LEDIN PARK

Ko pomislim na park pod Vardo, se mi pred notranjimi očmi nizajo podobe iz let, odkar živi najino poznanstvo.

Seznani sva se seveda »naključno«, prek moje prijateljice. Koper in kaj kmalu Lopar sta postala ena od točk vračanja, ki je imela težo. V 90. letih v Istri nismo zahajali pogosto, toda te poti in vmesni prostor so bili vselej zaznamovani z drugačnostjo in vitalnostjo, ki je odstopala od znanega in utečenega. Pogovor je stekel drugače, o drugih rečeh, dneve smo skupaj tkali neobičajno; poleti čez dan ob vodi in na soncu, zvečer pred Hišo od Čjuda, po vasi, v okolici ... Šele po nekaj letih sem se zavedela, zakaj ima hiša tako ime, a zame vseeno še vedno nosi pridih čarobnosti, magičnosti in posebnega odtenka prvinskosti, ki ga dotlej nisem poznala.

Zdi se mi, da je beseda na park prvokrat nanese zelo zgodaj, najbrž že kar pred dvajsetimi leti. Ujela se je na pajčevino sanj, zamisli, želja in snujočih se načrtov za prihodnost na enem od sprehodov v že gostem mraku ven iz Loparja, proti Vardi. Zanimivo, kako drobci ostanejo ... puhteč asfalt, rdeči kimono, lasje, speti v rep, z zvezdami posuto indigo nebo ...

Okruški celote so posejani tudi skozi vsa leta, ki so sledila. Enkrat gosteje, drugič redkeje, a vez se je ohranila. Drevju na posestvu so se učvrstila debla in podrast ne neha poganjati na besedo. Rastline je potrebno posaditi, negovati, prepoznati. Krčevine si jemljejo veliko dela človeških rok in ljubezni do zemlje, doma. Sivka, blušč, bodika, šparglji, silina, nešpole, češnje, fige, murve ... ob sončnih dneh, tednih, ki včasih za dober mesec prehitevajo letne čase doma, so nam obogatili dneve in spomine. Z njimi se je brez besed preneslo sporočilo o ljubezni do narave, spoštovanju dediščine – ljudi, zemlje, življenja, preteklosti, sedanjosti za danes in za prihodnost; da ima prav vse svojo težo – dejanja, ki jih storiš, in tista, ki se jim izogneš, prav tako besede; da je čas, ki ga živimo, dragocen.

Sprašujem se, kako bi simbolno upodobila dvignjeno ravnico, rahlo umaknjeno v zavetje pod slemenom, ki se je dala omikati človeškim rokam. Najprej pomislim na gibko, a dobro ukoreninjeno drevo na jasi, ki uspeva kljub vsakršnemu vremenu, toda ena sama smer in oblika rasti ne pokažeta dovolj. V ponazoritev prostora in energije, ki ga prežema, bi bolje ustrezala – fotografija pogleda na park. Vsako drevo, grm, zel, so namreč simbol svojstvene ustvarjalnosti, ostvarjanja zamišljenega, negovanja obstoječega in preživetja.

Park je s tem, kar je in kakršen je, izčiščena ter neolepšana podoba in čudovita prispodoba – življenja.

Andreja Blažič Klemenc

Rakitnik, 2016



Krajinsko ustvarjanje

Na naslednjih straneh je nekega poletnega dne dolgoletna prijateljica in sodelavka Andreja Blažič Klemenc s svojim sinom Maticem vpenjala v snov domišljjski splet vej, trakov in niti in ga prepustila sapi vetra. Prvi poskus land arta.



KAMNITA STEZA

V 90. letih se je rodilo veliko načinov predstavljanja istrske istovetnosti. Poustvarjanje, zajemajoče iz zakladnice istrske dediščine, se je rojevalo v vseh smereh. Od besede do pesmi, od kipa do romana, od stavbarskih prvin do kuhinje in vina. Eden od načrtov pa je bil navdih iz te dediščine prenesti na modno pisto in še pomembneje, zanj navdušiti sodobnega človeka. Zamisel se je ob našem druženju porodila oblikovalki Marti Balaban Koprivc.

Tedaj sem ustvarjala v obnovljeni Hiši od Čiuda v Loparju in v njej izvedla vrsto istrskih srečanj in kulturnih večerov. Moj izziv je bil rekonstruirati življenje na najbolj zamrlih in pozabljenih področjih verovanja in ustvarjanja. Bajeslovnega izročila praktično ni bilo več, prvobitnih bajk in legend tudi ne, pripovedništvo se je ohranjalo preko anekdot in spomina na tragične dogodke. V poskusih ujeti duha svojega ljudstva sem spisala nekaj bajk, v katerih so z imeni, potezami in lepoto nastopale mladenke z našega Hriba.

Istrska hiša s kamnito stezo, ki je vodila preko zelenega dvorišča in duh Istre, ki se je utelešal na večerih, sta v ustvarjalni Marti samodejno zarisala sceno, po kateri so se sprehajajo dekleta v oblikah in barvah istrskega okolja in izročila. Zanimalo jo je vse, kar je lepo, naravno in pristno. V tistem času se je spoznala z ustvarjalko Janjo Sever, ki se je ukvarjala z barvanjem tkanin z rastlinskimi barvami. In krog se je sklenil. Marta bo izdelala kostume iz naravnih tkanin, Janja bo sodelovala s pridobivanjem barv in barvanjem vlaken, Leda pa bo nudila Hišo in poskrbela za polno mizo. Po kamnitih škrlah, ki so peljale iz Hiše in jo preko zelene trate povezale s svetom, je projekt modne revije po navdihu Istre dobil ime Kamnita steza.

To je bilo leta 1994 in Marta se je spravila na delo. Izrisala je cel niz za revijo in del oblačil iz programa tudi izdelala. Ovire pri uresničevanju zamisli pa so iz dneva v dan in mesec ter leto revijo potiskale v prihodnost, dokler načrt ni obtičal in na koncu obledel tudi v spominu. Že dolgo tega je tudi, odkar sem sama odšla iz Čiudove hiše. Ker pa je bilo v načrt vloženi toliko ljubezni, živih slik in energije, on obstaja.

Na neki drugi ravni in dimenziji živi dalje. Živi dalje podobno kot neizživete sanje in ljubezni mladenk iz vaških pripovedi. Prerano umrle mladenke so v bajkah zaživele kot pravljичne žene, vile. In te vile, sedaj odete v svilene, lanene, bombažne in volnene obleke, sva z Marto videli na Kamniti stezi.

Tudi pri ustvarjanju parka sem klicala duh teh bitij. Želela sem vanj naseliti dobrih bitij; mu vdahnil duh ljudstva, ki je tu bivalo v preteklih rodovih, in ga ponovno povezati z nadnaravnimi osebkami. Vile z imeni mladenk: lepa Betinka, Peruška, Rozalija in Urša so se iz bajk preko steze spustile do gozdnih robov in vode. Sedaj, ko smo na revijo vsi že pozabili in ko je od projekta ostalo le še nekaj obledelih akvarelnih risb, se je egregor Kamnite steze neopazno spustil v očiščene gaje.

Od Skrbnikove hišice pod Vardo vodi kratek pas kamnitih škrl proti nasadu in dalje v gozd. To imamo pred fizičnimi očmi, kratek izsek kamnite steze. Sprehod istrskih vil po njej, če jih hoče človek videti, za to se mora sam potruditi.



Zgoraj avtorica projekta, oblikovalka Marta Balaban Koprivc pri pripravi risb z Istro navdahnjenih sodobnih oblačil. Ustvarjala jih je v svoji domačiji v Marezigah in na likovni koloniji v Loparju leta 1994 (foto Dominik Bizjak). Na naslednjih straneh mladenki Elida Dobrinja in Irena Vujanovič v oblačilih iz niza Kamnita steza, kjer se materiali, oblike in barve stapljajo v novo harmonijo z istrske krajine. Fotografije je posnela Marta Balaban Koprivc.



»... Projekt Kamnita steza se napaja v istrskem izročilu. Istrska noša nosi v sebi elemente, ki so še danes zanimivi in privlačni. Izziv oblikovalcem je preliti istrske etnološke motive in istrsko vzdušje v današnjem dnevu prijazna in zanimiva oblačila. Kolorit. Sama nasprotja: živo aprilsko zelenje po prvem dežju, modri odtenki jasnine neba pa tudi rdečina opečnih streh, cvetočega ruja in sončna rumenila. Žive jasne barve kot nasprotje zabrisanim odtenkom zemlje, kamenja, požgane trave, nevihtnega obzorja, sivine oblakov in mrzlega dežja, umazani belini ovac in srebrnim oljkam, da ne pozabimo večne črnine, ki jo Istrani pač nosijo ob vsaki priložnosti.



Poskus, da bi privabili ljudi od drugod in da bi jim pokazali, da tudi pusti in zapuščeni kraji nosijo v sebi nevidne sile, ki jih lahko izkoristimo. Da bi pokazali domačinom, da se da tudi doma najti veliko lepega, da se da tudi tam, kjer vsi vidijo samo puščobo, izluščiti marsikaj takega, ki očara tudi tujce. In zakaj ne bi tudi domačini spet predli volne, delali brezrokavnikov, pletli puloverjev, belili platna? Poskus, ki je vreden vse podpore.



Projekt bo zaživel s pomočjo treh in več ljudi v istrskem okolju. Marta bo narisala modele za multimedijski dogodek, ki bo mnogo več od tega, ki bo vključeval vse čute. Leda bo poskrbela za kuliso, glasbo, pršut, kruh in vino, ki bodo pričarali skrivnostno vzdušje, ko se bodo nekje iz temne kuhinje pojavile mladenke v volnenih kamižotih, ki bodo navdušili tako elitne gospe kot preproste domačine. Blago bo stkala in pobarvala Janja.



Uporabila je samo naravne materiale, bombaž, lan, juto, svilo in seveda volno. Okolju in ljudem prijazne materiale, pobarvane z rastlinskimi barvili iz rastlinja, ki raste tu, pri nas, v Istri...«

Nekaj izvlečkov iz idejne zasnove projekta Kamnita steza avtorice Marte Balaban Koprivc.



*Od Tersta zarja rumena
z Istre jugo v laseh
zidovi hiš, ljudje brez spomina
beli kamen nekje
v meni pa vse ostalo*



moja ustvarjalnost

TE JE ISTRA POKLICALA

Istra se je iz dremeža prebudila v svoje zavedanje. Lepa je in v svoje okolje pošilja impulze. Mnogi so jih zaznali in prihajajo na obhode. Pravijo, da jim nekaj govori, da je tu nekaj posebnega. A ne vejo prav natančno, kaj je to, sonce, pokrajina, zgodovina ali človek. In tako kot odkriva samo sebe, tako budi v ljudeh zaspale občutke. Nemara je prišla tudi do tebe? Se ti zdi, da jo moraš obiskati? In če se je to zgodilo in si misliš, prav zares moram v to Istro, in se sprašuješ, kaj ljudi dela tako blažene in kaj druge pušča ravnodušne, te vprašam:

VEŠ, KAJ TE KLIČE?

Cvetovi šipka,
duh jesena,
vilinska bitja,
zlato v mraku?

Prosojnost meglice?

Vonj kruha,
omama vina,
barve harmonike,
ritem mazurke?

Zvon v preslici kamniti?

VEŠ, KAJ IŠČEŠ?

Votline, gradišča,
žrtvene ognje,
nemara svetišča?
Skrite slapove,
steze tihotapcev?

Sledove jajčaric s šavrinskih gričev?

Izgubljene spomine?

Zapolnitev praznine?

IN ČE TE MAMI

Vonj domačije
korta kamnite hiše,
moč vola na prašni cesti,
bliskanje kose,
najti zatočišče,
IN NE BOŠ SLIŠAL
pavjega speva,

šepeta mladenke, molitve,
zasoplih teles pod kostanji drage,
odseva repatice ...

Če ne boš zaznal
norega smeha na obrazu pogrebca,
izdajstva brata, zatajitve, krika žrtve,
če nič se ne zgane,
NE OBUPUJ, SI NA POTI.

In če bo rijo suh,
če bodo starci skrili kosirje,
če se bodo rušili zidovi
in bodo padle kolone,
če bodo namesto burje
v borih oblaki,
če kragulji ne razpno kril
in bodo kosi tiho...



PRISLUHNI,

in če ne slišiš odmeva kopit stražnih konjev,
če ne razumeš sporočil pod apnenim ometom,
če ni sledov protestanta na poti v izgnanstvo,
če ne prisostvuješ sestanku ljubimcev,
če ne boš ugledal deset tisoč bitk,
če ne prepoznaš glasnikov smrti,
le rahel tin-tin praskozorja v spominu,
TU SI, PRISPEL SI.



In če niti orka ne srečaš,
in bo stara govorica ostala v grlu,
če bo vonj zatacane mineštre izpuhtel,
če bodo ženske snele živopisne rute,
in slišiš le hihitanje deklic v džinsu,
če bo mimo švignil avto v ropotu popevke,
namesto odgovora nevedni pogledi,
v prazni brezdušni gostilni s pico,
VEDI – SI NAŠEL ISTRO.
In ne krivi zaklete dežele
za svoje zablode,
vedno nove pozabe.
Kajti skrivnost neodkrita,
ki jo iščeš v Istri,
nosiš v sebi.
VEŠ SEDAJ, KDO TE KLIČE?





ZEMLJA

Zemlja belička in črna,
peščena in trda.
Spomladi buhti, potem jo opali sonce,
kuščarce greje, črnice.

ISTRA

Težka kolesa trejo batudo
s počasnim tempom Gajarda.
Trusovci peljejo v Koper vozove drvi.
Šavrinke in tihi korak kontrabanjerjev.
Drugače pa težki udarci motik.

ISTRIJANOVA LJUBEZEN

Ga je zemlja začarala.
Dal ji je sebe,
jo ljubil,
mencal.
Jo ril in rahljaj
na kolenih.
Prevara.
Zato je kletev grenka,
trda in neizprosna.

VINO

Vino je pesem,
je igra na karte in mora.
Je moč,
je kosir in ostrižen bakač,
rez po hrbtu muhaste ljubice.

KO OBNORIJO GADJE

Ko obnorijo gadje
ko drenova palica votlo počí na nosni kosti
ko čuba Gajarda ugasne napetost šibe
ko se pomrači um
in se žlajga nemočno povesi.



MOJI BAKAČI
Moj bakači
moj Toni, moj Tiče
moj Čiuda
karone razrite
kažete od Miha
škrle v potoku
škrle od kuće
guštano grozdje
bakači
rumena trava
čupinje.

OŠTJI

Razprtih kril si pripela nebo
ob krajih svoje zemlje.
In se polegla k nogam tvojega človeka.
Ogenj smrtonosni si
v ugaslem spominu
domorodcev.



MALO SONCE

Črne krošnje igel
v mraku gostem
so spustile noč.
Izza Varde mlečna luč razredči nebo.
Ona obsije hribe do morja
kot neko malo sonce.
Luna – svetlo ko čez dan,
so rekli nekoč.
Sence meče čupinje,
ki oživijo kot straže
in varujejo sestanek
z duhom starcev.

ROŽA MOČVIRNA
Namočena zemlja
nabrekla
prepoji svet
v voljnosti zrele gobe.
Orača kliče,
da se usloči nad njo,
lemež zarije vanjo,
v brazdo spusti svoje seme.



METULJČICAMA
Dva metuljčka sta priletela v Gaj,
dvakrat dvoje pisanih kril
nad ravno cvetno poljano,
si prekrizalo pot v plesni igri.
In odletelo.

JUTRANJE
Z jutrom svetle misli
lezejo izpod gmot.
Koprene neosvetljenih namenov
iz globin tipajo mežikaje.
Nežne misli, cvet beline,
pajčolana koprene
obstajajo za hip,
dokler hrup motorjev
ne podre niti stkanih.
Kрила metulja med prsti,
sanje poniknejo v svet tišine.



DU BE REKU

Danes sem nabirala oljke in spet se je njegov duh prikradel v moj prostor. Bilo je po šestih letih, odkar sem oljke zasadila gor na Ravno. Prva vrsta v za silo pripravljeno zemljo. Mudilo se je. Groba dela na objektu so jemala moči v celem letu 2004 in zaradi pogodbe s Skladom kmetijskih zemljišč je bilo potrebno pohiteti tudi z drevesi. To je bilo prvih deset oljk, vkopanih na celino. Sorte lečino in mavrino. In tako sem danes prvič stala ob njih in smukala rjave in vijola-vinčaste plodove. To je poseben obred med drevesom in gospodarjem, nekaj, kar se tiče samo njiju. Čas ljubezni, zahvale, priprošnje in neskončne vzajemne sreče. Trenutek, ki je za silo zakrpal pritiske, in občutek, da svet razpada na pra-atome. In v tej sreči, ki sem jo delila z oljčnimi drevesi, se mi je pridružil duh Gracijana.

Gracjano Stepančič iz Sokoličev v Istri. Delavec, pa tudi neke vrste prijatelj, ki mi je zadnjih pet let prozaičnega dela s cementom in kamni, med bagri in mešalci, v slepih ulicah tehničnih problemov in na robovih finančnih kriz, pomagal preprečiti s poezijo. Sam bog ve, kako malo je manjkalo, samo še malo bi stisnili – kot kačo, ki jo pritisneš k tlom s kanelo – pa bi šla k vragu. Bil je prisoten pri reševanju zidarskih problemov in bil je bitje, ki je prebilo mojo osamo. Mož, ki sta ga izpila pijača in delo, zlatih rok in ko kruh dober, je preminil pred kratkim.

Enkrat v decembru, čisto pred koncem leta, najbrž 2015, sem se spet vračala v Istro. Lačna in ob pomisli na mrtvo peč v hišci, me je v Gračišču namesto, da zavijem desno, gor proti Vardi zabavski, obrnilo v levo, mimo Poleččjov, Trebeš in Tuljakov, dol k Sokoličjem. Med hišami, ki se vrstijo na levi, in malimi gospodarskimi objekti na desni, se ustavim pred njegovo hišco. Potrkam: »Gracjano, Gracjano, suon jaes.« Ven pride mlajši moški: »Gracjanota ni več,« je rekel, »je šu...«

Nisem dobro razumela in vprašam še enkrat: »Kdaj pride?« »Ga ni vaeč,« je ponovil še enkrat njegov sin, »pokopljemo ga čez dva dni pri Sveti Ani v Terstu.« »Pridem tudi jaz,« sem rekla. Pa nisem šla, da se poslovim od njega. Zato pa je ostal vedno prisoten gor na hribu, ko se le ustavim za urico ali dve in se spojim z zemljo in drevesi.

In tako je bil tudi danes z nami. Trava je pred prvim novembrom še vsa polna sokov in zelena, listje vseh barv, da ti jemlje sapo. In uspe mi, da se umirim. Namesto platnene predpasne vreče najdem zeleno sintetično prevleko in grem obirat oljke. Smukam drobne sadove – kako neki lahko sadove ljudje obirajo z grabljami in stroji, stresaje veje v električnih trzljajih, brezosebno – kot da je to stvar, ki se drevesa ne tiče. Kot da je obiranje zgolj posel ljudi, le predmet ekonomije.

In tako je Gracjano ostal z mano celo popoldne. Jaz sem ga v mislih predstavljala vam, dragi bralci. Govorila o njem, kdo je bil in kaj je v življenju hotel. In zlagala prispodobe, da ga opišem. Povedala jim bom, sem se menila s seboj, da je bil tisti, ki je verjel vame v letih vračanja iz tujine. Jaz, v svojih načrtih nekje med nebom in njegovo drugo polovico, sem morala pred ljudmi svoje sanje potajiti in vedno sem se malo pošalila na račun svoje glave, ki jo nosi nekam pod oblake.

»Ne znan, ka buo, Gracjano, znaš, ki jaes dielan taku, pu žeinsku. Forče cie bet, forče anka nećie. Ma anka ku ni neč, maena me pijaže dielaet.«

»Ka ne buo,« je rekel Gracjano prepričljivo, »use buo. Zakaj nae be raslu? Cieš naredet, cieš, suon tae vidu zadnje bot, ku si šla gor s kusilnicu.« In tako je bil Gracjano ne le moj gradbeni delavec in svetovalec pri gradnjah, bil je tudi tisti, ki je verjel vame in mi pomagal na zemlji v samem začetku urejanja trajnih nasadov.

Srečala sem ga leta 2004 poleti. Objekt gor v Jamah, kot smo krpi zemlje rekli gori pod Vardo, je napredoval počasi in zdelo se je, da se je proti načrtu naperilo veselje samo. Navkriž je šlo že s prvim izvajalcem, ko mu po dveh rušenjih na koncu nisem priznala umišljenega zasluzka. Za drugega Slovenca se je izkazalo, da sploh ni bil zidar in da nikoli prej ni delal strehe, ki naj bi jo za prvim

popravit. Streho je nato le prekril tretji priučen zidar, Makedonec, ki mi je že prej zidal dol v vasi. Vse okoli zevajoči problemi. Voda, ki je zalivala objekt ob vsakem nalivu, nezaprte odprtine in predelne stene, v katere me je nagovoril Slovenec, ter čačkasto okrancljani omet, ki ti je dražil živce. Pod gredami so namesto venca sevale za dobro ped široke odprtine po celem obodu zgradbe. Podirajoča se korona za nameček. Moj sosed je seveda budno in radovedno spremljal dogajanje in tu pa tam kaj pokomentiral. »Une ta perve je biu šae naertabulše, znaš?!«

»Ben, zdej znan tu anka jaes, ma kaj cien zdaj naredet?«

In moj sosed je rekel, da zna on za človeka, ki lahko reši moje probleme. In da mora on do njega, da govori on z njim, če naj bo kaj uspeha. Sem za njega že slišala od mizarja s Hrvojev, a pripeljati mi ga je moral moj sosed. In tako je bilo. Je šel do njega, ne da bi jaz vedela kdaj, kot da se to mora zgoditi po skrivni zvezi in z blagoslovom same previdnosti božje, se je neke nedelje popoldan Gracjano pripeljal na Fućievoc pod Vardo. Avto starejšega tipa italijanske registracije je izdajal, da sta gospodar in avto skupaj v prostem času in med delom. On sam nedeljsko preoblečen, lasje lepo počesani nazaj, kot da bi si jih skrbno počesal pred plesom ob vaškem opasilu. Srednje rasti, prej nižji kot obratno, suh in obraz popisan z delom in sledovi alkohola. Roke, ki so izdajale Istrjana. Počasni pridržani korak je le na videz brzdal radovednost starega mačka. Oči so v bežnem preletu skenirale objekt in za silo obvladano okolje. V glavi že računica, ki jo je, ne da bi poteze obraze izdale črto zadovoljstva, spravil nekam na rob misli.

Moj objekt ga je osvojil in delo je bilo zanj kot naročeno. Zmenila sva se in postavila sem se v vrsto čakajočih, ki me bo potisnila v delo naslednje pomladi. In to je bilo za naju dva srečanje, ki nam je prepredlo življenje v naslednjih petih letih.

»Du be reku, da buon jaes ratau fiturin na kurjerae!¹« je občudujoče zrl v ogledalo fant z naših hribov, ko si je namesto briljantine rahlo pljunil v dlan in z njo vlekkel neubogljive lasne pramene nad ušesi. Vsaj jaz sem si predstavljala, da si je pljunil v dlan, ko sta mi Gracjano in Bruno, njegov malovar, pomožni delavec, pričarala prizor fanta pred ogledalom. Zanesen nad tem, da je postal - kot da je to nemogoče in nekaj kar nekdo komaj lahko doseže - sprevodnik in sta s šorferjem vozila turiste dol v Dalmacijo. Nad svojim poklicnim uspehom je bil tako navdušen, da je ta čudež ubesedil v gornjih besedah. Bruno in Gracjano sta v muzajoči se izmenjavi besede in gibov, ki so si sledili, pričarala to s kretljivo gladenja las ob uporabi briljantine. Pri tej generaciji je to še danes v navadi. In tako tudi jaz kdaj navidezno pljunem v dlan, se postavim v položaj, ko skrčim kolena, da znižam višino glave do ogledala in povlečem razprto roko mimo ušes v znak samoobčudovanja, rekoč: »Du be reku, da buon jas en dan ratau fiturin ut kurjere!?!«

Gracjano je bil zidarski mojster, ki je poklicno šolo končal po vojni. Ko sem ga jaz spoznala, je bil že utrujen in izpit. Tedaj je že sklenil krog od Pregare do Trsta, do Avstralije in nazaj v Trst, s pristankom na ženini rojstni kmetiji v Sokoličih. Utrujena je bila tudi njegova zakonska zveza z ženo, ki je s sinovoma ostala v Trstu, ko se je sam vrnil v njeno rojstno hišo. Sin trdega in mislim, da tudi bogatega kmeta, ki mu je zemlja tekla po krvi kot vsem nam staroselcem, je svojo poezijo tkal s kamenjem in malto.

»Jaes si buom naredu kapelcu,« mi je enkrat rekel, ko sva se že malo spoznala in mi je odkril mehko in s sanjami prepredene misli. »Jae buon napravo enu gor napisau: Tu jae zazidau Garcjanu mučenec.« Malo je to odkritje zakril z rahlo ironijo, ki naj bi vse skupaj obarvala v šalo. A ni bila šala. Vem, da je včasih, ko je bil v tihih trenutkih sreče s seboj, snoval to stvaritev kot nekaj resnega in milega. Mali monument in hram, kot zatočišče in opomin duše. In njegov spomenik, ki naj spominja na njega in lepoto, skladje, ki jih je znal ujeti. »To kapelico je zgradil Gracjano mučenik.« In res je bil Gracjano deloven človek, ne vem, če mu lahko rečem garač. Užival je pri delu, delo je bilo njegovo življenje, a v sebi je imel nekaj meniškega. Njegov odnos do zemlje, vrta, rastlin, kuhinje, v vsem je bilo nekaj umirjenega in posvečenega.

Pa tudi čut za drugega človeka je imel, spodaj nekje pod plaščem poklicnega dela in družine. In imel je milino, ki jo je bilo potrebno v grobem vsakdanu skriti. Mogoče je to odkritje mehko, ki ni dovoljena v moškem svetu, odprlo pot esenci, ki jo čutimo kot toplino, radost in srečo ob človeku. Brezpogojna dobrota, dobrota sama po sebi, bi jo nemara označili filozofi.

¹ Kdo bi rekel, da bom jaz kdaj postal sprevodnik avtobusa!?

Gracjano je bil dobrega srca. Še najbolj spominja na rodovino Barinov, delavcev, igralcev na karte in moro, pivcev in pevcev iz moje vasi. Za njih je bila značilna dobrota. In tako se je Gracjano s svojo dobroto in pridnostjo uvrstil takoj za mojo nono Tonco in noniča Dolfa Barina. Mogoče jim družbo dela tudi moj sosed Aldo Barin. Kajti sčasoma je postal Gracjano tovariš pri delu in lahko bi rekli tudi neke vrste prijatelj.

Nekoč, ko so mi delavci s svojo brezbriznostjo in nemarnostjo izpili še zadnje delce potrpljenja in so se trde poteze mojega obraza iz brezizrazne maske razmehčale v zdrizasto grimaso joka, je s sočutjem in velikim občutkom, ki ga premorejo bitja, prekaljena v trpljenju, rekel: »Ma nae juokaet. Ma cíemu, cíemu, daej. Ti buon jas storu, samu nae juokaet. Ma ka mae ne tuka anka maenae – kerku buotue – da huoden dol pu... enu juočaen.«

Ljudje smo zahajali k njemu. No, moški in fantje iz vasi, sorodniki. Pa tudi cariniki in nemara kak policaj, ki so se ob večerih, ki so se na mejnem prehodu Sočerga vlekli v neskončnost, morda zatekli k njemu na klepet, kozarec vina, kos kruha in pršuta. Tako bi bil znal povedati po prečutih nočeh, ko delo nikakor ni šlo od rok in so cigarete postale mašilo v pomanjkanju moči in volje do dela. Čuvarji reda so v bližini njegove vasi čuvali našo mejo.

»Gracjano, kada buomu zrihtale toju hišu?« sem ga pobarala vsakokrat, ko bi se usedla na rob njegovega kuhinjskega kota, postlanega s časopisi, reklamnimi listi in nepospravljeno ponjavo.

»Cíemu, cíumu, samu da pasa' bandima, mi cie prić anka Bruno.«

In tako je bilo vsakokrat. Živel je v nedokončani hiši, ki jo je začel obnavljati enkrat na neki točki pred tem, ko je prišel pod Vardo. Hiša je bila zasilno urejena za bivanje, navlečeni so bili tudi deli fasade. Le znotraj sta na pol dokončana čakala prvi prostor z betonskim stopniščem in kuhinja z ognjiščem, pa tudi drugi prostori so klicali k zadnji roki. Po delu so ga ob koncu tedna čakala še vsa kmečka dela. Po vsakdanjem vračanju z gradbišč, ko so ga čakale lačne živali in mrzlo ognjišče, pa ni bilo ne volje in ne časa.

Vedno, ko je bil doma, pa je na odprti, pridvignjeni ploščadi gorel ogenj. Ognjišče, odprti kaminček, ki ga je Gracjano obzidal s kupljenim kamnom v zmesi stilov, ki jih je srečal po svetu, je izdajalo, da je v pozabo potisnil logiko in enostavnost istrskega skladanja kamna, ki ju je imel v krvi. Ko je bil doma, pa je v kaminu vedno gorelo. V veliki široki teči pa pečeno meso ali svinjska krača ali kaj drugega. In vedno je bilo pršuta in kruha in vina. Vse to je rad podelil s svojimi gosti, kdor koli je že bil tedaj na svoji procesiji, na poti v Sokoliće.

In tako je v letih, ko sem bila brez gospodinjstva in doma, nekje na koncu mojega uma, gorel ogenj. Saj ne, da človek potrebuje nekaj imeti stalno. Le tu pa tam, ko se stoži po domačnosti, se kot stepni volk zatečem v varnost gospodinjstva. In on je s svojim duhom prisoten na mojem posestvu. Ne vem, zakaj mislim, da se je sem naselil njegov duh, ko je telo opešalo. Kot je zame v Sokolićih simbolno gorel ogenj, tako je njegova duša našla srečo med drevesi na mojem posestvu. Rad je bil tam, kajti v življenju mu verjetno nihče ni odprl toliko prostora kot najino znanstvo.

Bila sva tovariša pri zidanju in na zemlji. In jaz sem ga spoštovala tudi v tem, kar sam ni upal biti. Predvsem sva se pogovarjala. Gracjano je bil človek, s katerim sem po umiku iz istrskega kulturnega življenja lahko govorila o vsem. O gradnjah, politiki, o družini. Govorila sva o Avstraliji, iz katere se je po petnajstih letih sam vrnil in v katero me je vleklo v mladosti in ki buri domišljijo še danes. Govorila sva o Istri. Naša govornica, naš jezik je bil isti, tisti izpred petdesetih let. Kot glasba. Ne glasba, ves duh, modrost, ves »vic in tic«, vsa vsemirska ironija vedenja se je prepletala z našimi izrazi in humorjem. Ščebetala sem lahko ob njem. Celu vožnjo sem lahko ražonala, ko bi on le pritrjeval in ne da bi se poglobljajal v besede. A vem, da je dojemal, kaj mu hočem reči.

Kot je lahko doumel moje načrte na zemlji. Včasih sem jih malo potlačila dol proti tlam, ko sem mu govorila o kmetih Holzerju in Fukujami. A vseeno je poslušal, v skriti nejeveri in srcem, ki je nekje na dnu v vse to verjelo. In potem je včasih prišel s kakim možakarjem in so me potem hecali, naj povem to in to. Je moškimi v gostilni, pametnim in razkrečenim nog, ta kristus šel govoriti o novem duhu dobe. In so prišli z njim vsi prizemljeni in v strogih računih o vloženi enotah dela, gnojila in pridelka. Magija je šla in hecanje na svoj račun ni moglo popolnoma ublažiti zadrege.

In moral se je malo pobahati ta moj prijatelj z delom in druženjem z mano, moral se je pohvaliti v gostilni. Če ne prav očitno in naravnost, vsaj malo zavito in na robu je verjetno pridal še želje odhajajočih let in življenjske svežine. Ja, da ona, tista, ta in ta, tašna nu tašna, zavije kdaj dol k Sokolićon.

Kdaj sva se ob vračanju z dela v vse bolj utrujenem in prašnem avtu zapeljala pred gostilno. Na pijačo, včasih na kake kalamare. In po plodnih in uspešnih dneh so se besede pretakale in sva ražonala in planirala in reševala tehnične probleme gradenj in delala nove načrte. Na pol resno, na pol kar tako, ker nama je kri spet plala po žilah in z novim zanosom nas je bušnilo pod oblake. Znala sva delati in s svojimi rokami in veščinami sva naredila vse, kar je v nočeh polne lune zraslo v glavah.

Ali pa sva ražonala o Trstu, o Istri, o naših vaseh. O Abitantihi in njegovi obnovi in etnoloških posegih. In o umetnikih slikarjih in njihovih kolonijah. In o slikah in o krajih, ki se je zgodila kmalu po začetku te verižice vsakoletne procesije umetnikov v Betonte, in besede Gracjana, da slik ni ukradel nekdo z druge strani meje in da se je slikarjem bralo na obrazu, da vedo, kaj se s slikami dogaja.

Nekajkrat pa bi se to sodelovanje skoraj pretrgalo. Moja neučakanost in pričakovanje rezultatov in na drugi strani izpitost od pijače, brez hrane, življenje šestdesetletnika brez žene, ga je načelo in dobro je prišel vsak obisk, vsak klepet s sosedi ali odmor za cigarete, da je nabral moči za nadaljnje vedro malte, nadaljnji kos ometa ali enostavno zato, da je telo delovalo. Samo slučaj je hotel, pomanjkanje mojstrov ter naključni spori s tretjimi osebami, da se je zavezništvo nadaljevalo.

A kakor koli, posestvo na Ravni pod Vardo se je v začetnem obdobju odvijalo ob njegovi podpori. Bolj kot ob fizični podpori ob zaupanju, da se bo uredilo. Tam je kar nekaj sadik starih sort, ki mi jih je prinesel, med njimi odporne sorte trt, ki ne potrebujejo špricanja in se hitro razrastejo v pergolo, fige in orehi. Potem cepi nešpelj, češenj, hrušk in oljk. Če njegovo cepljenje oljk ni bilo uspešno, mi je ob naslednjem roku pripeljal odličnega cepilca, ki je pocepil lep del godnih divjakov.

Potem zdravilne rastline. Povedal mi je za stare načine upiranja revmi, za uporabo korena blušča proti vodi v kolenih, o brinovcu in brinu. Prinesel mi je neznano besedo za omelo – baesk in vuolčić za tinto. To in mnogo drugega so bile drobtine, ki so se zbiral v programu *Sto rastlin v ljudskem spominu*. Reševala sva probleme zajemanja in shranjevanja vode, obnove teras in umeščenosti starih kažet na pobočje hriba. Pa o živalih, starih načinih lova, o domačih živalih, ovcah, kozah danes, včasih volih in kravah.

In tako je rad slonel na podestu pred prikolicco, puhal dim in zrl dol proti morju. Všeč mu je bilo tam in godilo mu je ob nekom, ki je dal mesto njegovemu dostojanstvu, znanju in dobroti. Zlate roke in dobro srce je imel. Greje me njegova prisotnost. Oba staroselca, vezana na zemljo od vedno, sva dihala isti zrak, deležna sva bila istega učenja, enakega pojmovanja življenja. Bil je moj tovariš tista leta in prijatelj. Slave, slave. Ave. Ave.

Lopar, 2010





Sem iz Istre,
iz kmečkega okolja;
moja zemlja in kultura
sta moj kapital.

ZGLEDI VLEČEJO

Študijski krožki, ki se odvijajo pod okriljem Andragoškega centra Slovenije, so predstavljali stabilno oporo našega delovanja v Istri od leta 1994 dalje. Po začetnih letih uvajanja je projekt vodila dr. Nevenka Bogataj, ki je istrskim krožkom nudila trdno podporo. V Loparju je bilo v tej navezi izpeljanih vrsto prireditev in izdelani so bili dragoceni knjižni, razstavni in publicistični izdelki. Več o tem delovanju je opisano v knjigi *Tretja istrska prebujanje in njene senčine*.

Na nasprotni strani vidimo prizor s snemanja gradiva za nesojeni dokumentarec o našem raziskovanju slovenskega staroselstva, ki je bil v načrtu okoli leta 2015. Na naslednjih dveh straneh sledi slika iz fotografskega zvezka multimedijskega projekta Andragoškega centra Slovenije *Zgledi vlečejo*. Pod geslom »V tretje gre rado« so bile predstavljene osebe, ki so v tretjem življenjskem obdobju na novo začele svojo dejavnost ali poklicno delovanje. Med njimi so uspešni animatorji in mentorji študijskih krožkov, ki s svojim zgledom ali prispevkom bogatili tudi svoje sredine. Med njimi so prejemniki priznanj, ki jih vsako leto za posebno uspešno delo na področju animacije in učenja odraslih podeljuje Andragoški center Slovenije.

Sama sem bila v video predstavitev vključena kot prejemnica priznanja za podajanje znanja drugim, ki sem ga prejela leta 1997. Nikoli prej in ne kasneje nisem prejela nobenega drugega javnega priznanja ali nagrade. Zato je to priznanje dragoceno še posebej zato, ker je znanje in podajanje znanja drugim osnovno gonilo mojega delovanja.



v tretje gre rado



»Sem iz kmečkega okolja, iz Istre.
Moj kapital je moja kultura, je moja zemlja.
Moja odločitev za učenje je izhajala iz odločitve za življenje.«
Leda

ERI, MORA, GREMO

Radijska oddaja

Tiho. Popoldne. Sonce počasi mili ostrino žarkov in drsi v morje. Na sredi vode na dnu zaliva čepčič zemlje čemi v meglici. Prepotena telesa više v hribih v zadovoljstvu nadaljujejo z delom. Gospodarji ob gospodinji šapicajo, plejejo krompir, peso, koruzo. Dela polno. Celo južno pobočje vpija petje rodovine Bate. Krik šoje, kosi kradejo. Mala deklica, šest, sedem let, pase blago. Krava Rumenska, kakšna junica in mogočni Gajardo. Z gobci na tleh rahlo valovijo v komaj zaznavnih sunkih. Paša lepa, ni obadov. Trenutek ubranosti in prežetosti med zemljo, mogočnim govedom in človekom. Ponosni rogovi – kot bi obe roki dvignil v nebo in dlani zavrnil proti vzhodu. Zašiljene konice rogov krasijo zlate kroglice. Deklica neslišno vstane, se približa Gajardovi glavi in z usti objame zlato balco. Oče z njive dvigne pogled in čas se ustavi. Gajardo pa – dalje v komaj zaznavnih mehkih sunkih glave se pase dalje. Družina Juljota Marlina, zadnja družina, ki je kosila Terzinine pašne Ravne, ko se je ljudstvo odvalilo k morju.

Zemlja je znoj, smeh in petje posrkala vase. Nato trideset, štirideset let tišine. Sarabot in bršljan sta preplezala trte in veje dreves priklenila k sebi. Nepokošena trava je zadušila preproge cvetja. Leta 2000 je Slovenija postaja tudi v papirjih del Evrope. Evropske kulture, bogastva, raznolikosti. Ravna, Kozlovca, Jame – se z ljudsko kulturo znajdejo v evropskem projektu – »Kraj, kjer počiva sonce«. Nato v molk, da kdo ne izniči dobre uroke. Sedaj pokošeno. Nič kaj velikega ne opozarja na prelome. Le ena tabla med vejami dreves.

ETNOFLORA RAVNA. Latinomanija? Ne. Ljudsko znanje o zemlji in rastlinah se je skrilo za latinskim imenom, da se obvaruje. Leta 2007 začne delovati študijski krožek in nato se predstavlja živa razstava: pašnov, dreves, trave – v ljudskih imenih. Katalog *Sto rastlin v ljudskem spominu* predstavi kratek izbor rastlin: praprut, vuolka, kaniele, volčič, baesk, brek nu uškurše. Najdemo še načrt posestva in pomen projekta. Prispevek evropski kulturi. Trajnostni razvoj imajo stari gospodarji v genih. V uvodu pa o starosti jezika. Na glas izgovori, kar se med naravo in človekom dogaja nezavedno. Časovni ciklusi – CIELA KULA – se odražajo tako v principu KOLOBARJA kot časovnega stroja – KULANDARJA. Vse govori o tem, da imajo stvari svoj začetek in konec, in ko se nekaj konča, se hkrati tudi začne.

Duh ljudstva se je potopil v pobočje hriba, znanje pa se je skrilo za latinskim nazivom. Ko se ozračje umiri, se iz zemlje začuje vpito pesem. In anekdote, šale so v zraku. Znaste tisto o Milanu, ki je prodajal uškurše u Terste? Je šu Milan u Terst, lačun, prodal uškurše. Liepe, zdriele, mehke. In on jih ponuja. Mestna gospa pa viha nos, da so uškurše 'marče'. »Ben, ku su marče, jih bon poju jas,« je reku Milan Maerlin. Tako so pravli Luparce in se vedno zasmjali. In tista vedno odzvanja, tista: »Vintaj gor, vintaj dol, manj ku pu dvajste ti ne dan.« Jo poznate? Zemlja po 40 letih vrača življenje, ki ga je posrkala. Anekdote: Ka je du STORIJA – in je ratala ŠTORIJA. Pozdravljeni, dragi poslušalci, v današnji štoriji o zlatu, istrjanščini in Slovencih.

Prepojenost zemlje s človeškim duhom. Imena, klicanja. Besede dežujejo v spomin. Zemlja vrača, kar je popila. Danes nam je vrnila ZLATO – zlate kroglice na koncu rogov Gajarda. ORE-UM. In to je tudi čas, ko pogled obrnemo na sonce in odkrijemo njegovo BARVO – remenu ku zlatu. Kot sončni žarki se širijo iz podobe sončnega boga krkavškega kamna in kot aureola sije okrog glave svetnika. Zlato, svetlo, žarno, sacro, santo.

Iz sonca v dež, iz burje v meglo, se vrtilo kolo časa. Opazujemo naravo in v glavi odzvanjajo besede: PADAJPADAJDEŽ, da buomo jele mi nu meš. PADADEŠ. Je slanica pala. SNIEG. Rosa pala. Duh, v rezervatu Pod Vardo – se prebudi ob vsakem pogledu. »Vidiš cviet,« šepeta iz teme, »čuješ dež... A ne čuješ? Padadeš – Vidiš? Ut kje pada snie?!.« Pogledamo v nebo in sledimo tokovom. PADAJOČA voda – PIOGGIA. PADEŠ. »Enu snieg, neve. Snow?« Vidim, seveda. Sneg pada 'z neba'. Neve z neba in tudi snow z neba. NEBBIA se tudi z neba spušča? Oblak – nebula. Zamisli. Blisk – 'blast' pri Angležih strelja. »E, ublast!« bi vzkliknila strina. Rosa, rugiada. Rani padeš? Rosapada? Rugiada? Slana je 'zledjena'. Rosa ledena – brina. »In dan – ŽARNO - giorno. Mattina – mladetina. Domani. A dan – DI? Tu ne boste imeli več problemov,« še prišepne Duh in izgine. Bon di! Lunedi' – Lune dan. In poskoknemo malo, šak, šak v dan beli veseli.



Šak, šak je delala je naslov istoimenske ljudske pesmi, po kateri je bil poimenovan niz 16 radijskih oddaj, ki sem ga pripravila za Radio Trst A v uredništvu Loredane Gec v letu 2012. Fotografije je posnela neznana oseba. Na nasprotni in naslednjih straneh besedilo 13. oddaje niza.



Tistega dne sva bili jaz, varuhinja, skrbnica, in moja hišca ponovno v praznični opravi. Priti so imeli iz Tersta in svetu sva morali prenesti prelesti polne in boleče jeke prvobitne Istre. Urednica slovenskega programa je izbrala najboljšo ekipo, da je tistega dopoldneva ustavila čas in odtise shranila za bodoče čase.



Zemlja, jalovka, jalovina – glina. 'Clay' po angleško. Tako se nizajo misli in ker jih nihče ne sliši, nam trcajo po glavi. A kako se ujema. Kako se razpleta. Ku en majuon ut lane. Kaj pravite, nam bodo pustili glavo na rami? Domenika, dan, ko ne delaš in si doma – Domanica – Varuhinja Doma? Bona? Sveta Nedelja? K vragu s tem strahom. Deš, bluodna voda. Ko varijo hrano prašičem, je ubluoda. In ko prekoračimo prepovedano mejo, ni odporov. Ko vam pri sosedih dajo krožnik juhe, je to brodo. Ko prenočijo, ti nudijo letto. Brodo je malo moke v vodi – ubluoda. Pustilja. Pusteljaet, porre tielu. Pus-tila. Obrnjeni zadnji del je 'pus'-tiela' je letto. Mi takole. Kdor hoče, naj pogleda.

Glasovi v zraku. Šumi, šumi Sava. Barve. Tokovi. Vse ubrano v jeziku. Raziskovalec Rant na Simpoziju o slovenskih koreninah v Bovcu je rekel, da je lovec in mu to pomaga razumeti besede. »Lisica je lazica,« je rekel. »Če bi jo enkrat videli, bi vam bilo takoj jasno.« Mi tu se srečamo s kačo. Ker nas kdaj mučijo dvomi in čujemo zmerljivke v zraku, si rečemo sami: »Smue munjene, munjene.« Munjene v Istri kot zahodni Bosni. Od Strele zadeti. Strela je munja; zmija se zvija; ognjena kača na nebu. Munja. Vuuu, fule vieter. Bavce, Zabavce. Glasovi in oblika ustne votline. Vuk – pogledite usta – žrelo vulkana.

Vuk, volk, wolf zlahka dobi izvor v zavijajočem glasu volka. Z volkom so močno povezane predrimske kulture. Dace je na praporu vodil v bitke. Volčjega je polno: Bolgari? In nasprotje med latinskim in 'vulgare' v smislu ljudskega govora? Sčasoma je beseda prevzela slabšalni pomen – biti vulgaren pomeni prostak. V jezikovnem pomenu, pa pomeni ljudski. Katerega ljudstva? VULCARE – so bili VOLČJE LJUDSTVO. Vukar – Ešte, se še spominjate – je Bukarešta.



Na slikah na tej in prejšnjih dveh straneh televizijska ekipa, ki pod vodstvom režiserke Loredane Gec snema prizore za dokumentarni film Ud kapca du murja, pogled iz Slovenske Istre na Trst. Moj prispevek smo snemali pri Skrbnikovi hišci pod Vardo leta 2012.

In zdaj še ena uganka: Če odprete internet in odtipkate geslo 'FORLI', kaj mislite, se bo odprlo? OREL. Orli, vorli – FORLI. Je tudi orel povezan z nebeškim božanstvom? In so Furlani že razvozlali svoje izvore? Kaj pa kože? Kje najdemo kože? V Capriju? Ne. Na Korziki seveda. In Sicilija. Suho. Secco. In sredi morja Sardinija. Začetek Afrike – Sahara. Z vodo pa je besed za celo poplavo: od fondo do fango – vse vodno. Kaj pa je abbondanza, vprašam se naivno? Vi veste, kako je, ko je vse pod vodo? Abondanza, ne? In VALANGA? Se vali, dol po hribu. Lava, slavina (plaz) do sipario – vse leze, se vsipa. Celo borotalco – tolčenec z vonjem bora je zgovoren v našem jeziku. Ste vedeli, da se kraji z imenom Tabor nahajajo na bližnjem vzhodu? Enkrat tam pred osamosvojitvenimi dogodki je tedanji slovenski predsednik rekel: »Danes so dovoljene sanje. Jutri je nov dan.«

Izvor, izvor našega ljudstva. Izvor jezikov. Vse zabrisano. Štrene zadrngnjene. Včasih se šalimo, včasih jezimo. Strojček za iskanje lepote včasih imenujemo našo oddajo. Včasih Chi l'ha visto. Od kje izviramo? Kako smo nastali? Razlika med ne biti in biti. Med temo žrela in vodo, ki privre na plano. Med ničlo in številom ena. Pri VIRu. ORIGIN. VIR, od katerega vse izhaja. Preden nekaj nastane – je ZERO – pri viru. Perve. Primo. Par vira. First. Ne, nemogoče, kajne? Števila. Barve. Rijava, črna. Crvena. Nera. Pilava in blu. Rijava ku kri. Črna ku karbuon. Biela ku abel, apno. Rimana ku suonce. Plava? Blu? Pilava? Kako primerjavo bi vi dali, če bi razlagali to neznanču? Zelenu je ku trava, zel. Plavu? Kako bi pokazal na nebo z občim predmetom? Sledeč nečemu, kar sega visoko, visoko in kar vsi poznajo? Pilavo? Sledeč obelisku? Kar je preaveč, je praeveč.

In potem sorodstvena razmerja. Hčere, bratje, nečaki. Sin in son. Peter-son – Petrov sin. Bratje so povesod isto. Hčere, tohtere tudi. Njeca rečemo mi nečakinji. In 'niece' si zlahka zapomnemo po angleško. Nipote. Mož in žena. Uomo in man najdejo skupni imenovalc v HOMOŠ. HOMO HOMINI LUPUS EST. Od kje to, neznanča. Preverjamo predpostavko, ali ima HOMOŠ kaj opraviti z HOJO. Hoj, go!. Vai! Čisto mogoče. Italijanska MOGLIE pa je razumljiva, če ji rečemo MOŽULJA. Zet, vzet. Kaj pa ženero, kaj je?

Poslušate oddajo Šak šak je delala, dragi poslušalci, kjer z besednimi ključi istrskega govora odpiramo vrata v druge jezike. KLUČ. Zaključana vrata. »Odključaj!« Južni sosedje. Če ste na Madžarksem in ne poznate nobene besede, greste lahko na sigurno: Nincs in Kulcs. Nincs je nič. Noč preden vse nastopi. Kulcs pa odklepa. Odključa. The 'key' mu rečejo Angleži. In iščejo 'the clue', ključno stvar, ko hočejo nekaj razumeti. »Ma va čava...r!« Opala, Nina. Brez zamere, oprostite. Pa so mi rekli, da je v Terstu vse drugačnje.

Pa homo nazut enu gledmu NAPRET. Nazut. RITENSKU. Pu RITCE nast. Ret. Culo – brez zamere ponovno. Se je nast (P)RI-PETILO. Ste kdaj pomislili, da to našo ret ponavljamo vsakokrat, ko v tujkah izražamo, da je peršlu nazut? Nazaj se je zgodilo, rečemo nepravilno včasih. RI-PETTERE. RI-TORNARE. Ret, spet, nazut - TORNAT. In ta 'ret' ali slovenska 'rit' se ponavljata po vsej Evropi, vseh jezikih, vsak dan, na vsakem znanstvenem skupu. RET nu PRET. Pred, v italijanščini davanti, angleško in front. Našo pred, 'pret hišu', 'pret dežjoun', 'prie ku videš', ta 'pre-' se nahaja v vseh tujkah, ki označujejo nekaj, kar stoji pred nečim drugim. Preistorija. Premonizione. Previdenza. Vse tujke, če se jih ne ustrašimo, nas ogovorijo – v domačem pomenu. PRO-GGETTO – pred jet, napret šterčet, ne? Prav to razlaga izvor besede.

Diareja. Kulo. Kolitis, osso, costole – vse razumljivo lepo v našem jeziku. Ste bili kdaj na to pozorni? Pa ulčera, ucaera po domače? Užera, razjeda, peče, žaere. Kot ostalo – razumljivo. Takisto, ENAKE – ANKE. Enake – bašaljek, basilico. Kaj to je? Je božji lek tako kot božja kaplja – vino. Raefošk je tudi rajsko? Vinu nu peršet – paršešanu plaecae. In tam sosedje imajo male češpice – susine. Kake solzice, bi rekel človek. Ne. So le sušilne. Susine se sušijo za zimo. Gušto – h ustom. Ostia pri Rimu je Ustje ali Oštja?

In imamo skarso mero en štanjo pusuodu. Štanj paeč. Stanjo, stoječa voda. Karatu štanj, štanj, močan vus. En štanj človok. In še eno tako imamo. Našo ŽENO. Žena, feminna, femme. Potem znanstvene besede. Gen. Osnovna enota, ki daje pečat nekemu bitju. Genetika, geneza. Kako se je nekaj rodilo, se razvijalo. Etnogeneza. Kakšno pot je šlo neko ljudstvo. A samo mi smo ohranili ŽEN-sko. Ženo. Tisto, ki rojeva. Vagina. Va-žajna. Ut žaene, ne? Genitalije. Nekaj ima opraviti z rojstvom. Mož je hodil okoli. Odkar smo izbrisani, pregnani med neobstoječe, smo postali duh, ki straši.

Pod Vardo – Šak šak dela danes. Skupaj z zemljo, nebom in soncem. In nosi nas duh prednikov. Ne, nas ne straši. Nismo mu storili sile. U hišah šašinov straše. Su ubile anbot aniga čluvieka. Lupar, hrib Luparov – je bil prizorišče sile, zanikanih nezakonskih sinov. Mučenec Tavis – rojen v tem kraju in prekrščen v sv. Rufo – daje ime cerkvi na pokopališču ob Hramu. In hoče tudi povedati svojo resnico. A lepo po vrsti. Danes imajo prednost tisti, ki hodijo po nebu. Tam je ŽARUN, Ra na kratko. VENE so ga imenovali v starem indijskem jeziku. »Ta Re-men, zlat ali o-re-o?« to je vprašanje. Od kje Solnce po starem? Koliko neznank še pred nami. Ne veliko. Obzidje skrivnosti se vdaja.

Merjenje časa. Veliko kolo po soncu, Žarunu in dvanajst malih po Malemu soncu, Luni. Rimski desetniški sistem je za nekaj časa porušil ravnovesje in v koledarju uvedel zmešnjavo. Pa so mu potem desetim mesecem dodali še dva, začenski od sedmega (septembra) do desetega (decembra), ki so v resnici sledili osmemu – avgustu. Mi sledite? Sedmi mesec – september označuje v resnici deveti mesec. Zmešnjava. Pravijo, da je gošt imenovan po Avgustu. Mi seveda prisegamo na našo Este. Vse pred bandimo. Cajte obiranja grouzja in ob prihodu deževnega vremena. Časa VODANA – a/u-vodanu – autunno. Poletje je čas zemlje – Estenen cajte. In zima? IN-VERNO. Vetrno. Winter. Štajuoni, postanki sonca. Časovna kolesa MALEGA SONCA - miesce. Prusinc, sečan so djali pri nas. Sečan naj bi bil svečan. Pa ne bo šlo tako enostavno. Naj zato ostane SEČAN. Kaj pa sedanji januar, februar? Ženajo in febrajo mu rečejo sosedje. Ženajo in febrajo. Kaj ženajo, kaj ženejo, vendar? Zimo? Mlado sonce je komaj pokukalo o Božiču. Velika želja po soncu, svetlobi. In kmalu nastopi DOBRA ROKA. A ta dobra ruoka, je res tako dobrohotna? Italijani imajo Grdo starko – Befano. Ven ženajo zimo. In Dobra URUOKA – kaj je? Dobra želja po življenju?

ČASOVNA KOLESA – KOLEDARJI, H-RA-MI NA PROSTEM. Hrami, templji so v pomoč človeku na njegovi poti k bogu, nam potrdi raziskovalec staro-indijskega znanja. In seveda ne gre brez interneta. Pogledamo italijansko razlago za mesece. Gennaio – po starem 'rimskem bogu' – Janusu, bogu svetlobe in sonca. JANUS. Beli bog. In ste se kdaj vprašali, zakaj imamo prav Slovenci toliko Janezov? Še Madžarom smo ga prepustili: Janos. Ah, joj, že spet ta naša paranoja. A če smo že pri Madžarih, ki so nekje v 9., 10. stoletju presekali slovensko ljudstvo na dvoje, še par imen, ki bijejo v ospredje. Atila in Zoltani. Volja po boju, zmagi. Atila je bil krut vojskovodja, a kaj zato, dal jim je ponos. In Zoltan? Od 'sultan', mi povedo. Turki so v Panonskih ravninah omilili krutost. A veste kaj – srečamo tudi Ištvana, Ištvanjo. In tudi VILMOŠ. Vilmoš. Velmoš. Nas dajejo prividi? Ponoči so strahovi močni. Pred zoro je najtemneje.

Zdaj pa pogledajmo še nekaj. Ko se našemu 'v' doda še italijanski 'a'. Na to smo vas opozorili pri besedah 'agosto' in 'autunno'. Mi smo rekli, da se gre 'guašta' k Devici, DEVI Mariji. Prvotno Esti. H Ošte – gošt. Ma ne, ni mogoče. A-gosto. Kaj pa vriu? Gre se 'v jarilo' bi bilo v celi besedi. Kaj pa aprile? Tu imamo 'a' in še ob 'jarile'. In 'auguri'? Kaj pomeni beseda? Nekaj voščimo ob priliki, prazniku. Ob uri. Dukar je ura, treba naredet. Ure, ure! Ne spat, kar je ura. Ob uri romamo. Ob uri damo priprošnjo. Ob uri se zahvalimo. Ob/a/u-ure. Auguri! Abraccio e auguri. Obroč, obe ruoke, v ure. Sami prividi. AURORA – a-u- rora. A-u-zore. Ob zori prihajajo zlati žarki sonca.

Poslušate oddajo o raziskovanju staroslovenske Istre. Gledanje v napačni smeri? Živ strah, ka će bet. Nas čaju kastrirat. Jemet za burlina, naredet ku Eštere? Kaštigirat. Nan čēju paeljet ča kravu? Raeset hišu? Uzet zemljo nu baesiedo? Čemu rajše mučet. Sae dielat, da ni ratalu neč. Nisuon vidu, nisuon čel. Suon nu malu terdeh ušes. Narbulše je se naredet šturlu. »Mu, mu, mato ut vrata.« je besnel Djino s Čepić. Izbrisano ljudstvo šraja. Duh zatajeni vstaja. Oh, bašta tiega cmihanja! Gremu napret.

Gremu mi na naše njive. Gledat bekače, jeriče. Venke. Vite se ovijajo. Vide, vijaki jim sledijo. Štajuone. Vse polno tega v vseh jezikih. Wednesday – sredi pri Angležih je dan, posvečen Vodanu? Potrjeno. Kar pogledajte sami. Vse zmešano, prepletano. Mesece, letni časi, dnevi tedna. A je tu. Toret en varet. Vertet. Vortiče. Torcere. Tira-mola. Vleč. Vozit. Tovorit. Varet, nekaj čuhat, cucinare. Fare. Spet se nam je zmešalo. Ma ka si munjen? Te je oplazila ognjena kača? So nas spet vidle štrige. San vorko nas je vzel en mlinu. Nas je uruoču. In dokler vam ne povemo, nas ne spusti iz krempljev.

Ne muči nas bogastvo in ne zlato, ki mu raste cena. Ne muči nas več mleko krave Rumenke. Muči nas, zakaj Karmanca in zakaj te pošljejo H Ramenge. Pripravljeni? – Držite se. Eri! Spis REM IN ROM se sprašuje, zakaj so Rimljani eno od premaganih ljudev – Dace – imenovali Rumeni. Imeni Rem in Rom sta nam sregovorili. Spis se začne z legendo, na kateri se piše zgodovina. Štorija. Ka je aden storija. Nekoč sta tam na sedmih gričih živela brata Rem in Rom. Mala dečka gola še vidimo na kaki sliki. Ob njiju na tleh volkulja, ki jim nudi volčje mleko. Preživita in ko zrasleta, se na smrt spreta. V spopadu je zmagal Rom in Roma je rojena. V tem času je bilo ljudstvo Daci tam pred Črnim morjem v strahovitih vojnah z rimsko silo potolčeno. Moški so bili pobiti in njihove ženske so se poročile z vojaki in jim rodile otroke. Zavojevalci so Dacem dali tudi novo ime – Romuni in domovino danes sami imenujejo Romanija. A kako to ljudstvo imenujejo Italijani? Ne imenujejo ga Romani, ampak Rumeni. Simboli, barve. Koga so častili Rumeni?

In sedaj je čas, da pogledamo, kam nas koreni imen vodijo. »Rumen« v sedanji knjižni slovenščini pomeni barvo. To je barva sonca. V našem istrjanskem narečju to barvo imenujemo »remaena« ali »rimaena«. Po vsem sodeč stare istrske govornice nosijo sporočila iz samega začetka oblikovanja besednih simbolov. Prva, začetna faza – to je faza nastajanja, faza prehoda iz neobstoja v obstoj – ponavadi zahteva največ. Gre za kakovostni preskok in ponavadi terja tudi največ časa. To je preskok iz matematične ničle v prvo enoto. Nekaj se rodi, pride »iz vira«. Ra- re-mene.

Smo Pod Vardo, v rezervatu stare istrske ljudske kulture. Tiste prastare, zatajene, ki čuje na ime – SLOVENETI. Zemlja je prepojena z njo in izdaja nam dogodivščine, anekdote. Špičel ut Tonča, Rance Picine. Buh jeh pumile. Buh en Čiuda so z name. Je Bepi Čiuda jemu mušo Moro, vus kur terba. Posadil je vnukinjo na voz in pognal: »Derži se, Nada. ERI, gremo!« In Eri, Mora, smo se korajžno tudi mi podali na današnje poizvedovanje. Okrog sumljiva tišina. Puzamo se po spolzkem terenu. Glacier, ne plavanje po jezeru. Val d'Iser čujemo za smučarske prireditve. Val d'Iser. Kako nas na nekaj spominja. Gor čez isaro, gor čez gmajnico. Da, Val d'iser je tudi jezerska dolina. Jezersko.

Danes smo vam želeli predstaviti povezanost BARV z vidno zaznavo – zeli, krvi, neba, sonca. Ustavili smo se za trenutek pri rumeni barvi, barvi sonca. Zlate kroglice gajardov. Rumene glavice pekovic in sončno božanstvo z žarki. Se še spominjate žarkov, ki grejo iz glave bogeca na krkavškem kamnu? Častilci Sončnega, dnevnega boga – RUMENKA – so bili Rumeni. Verski praznik Svetega Antona sredi julija je KARMANCA. V laškem govoru te pošljejo »Va RAMENGO!« Vse remenu. Nič manj povezano s soncem ni naš Grmovnik Žlaeh. »Žlaeh te pulome!« priča o krutosti, moči njegov. Tako kot Giove in Zevs je tudi on po nebu spuščal ognjene kače. Žleh in Giove sta ostala med nami preko besede 'giallo' – rumeno. Povezava med čaščenjem božanstev pri različnih ljudstvih je bila povzeta v spisu Rem in Rom. Le nekaj besed, le vrata odškrinemo tokrat. Nekaj ključev, za več ni časa.

In sedaj v čas pred nastankom Rima. Od kje se je vzela sila, ki je dala osnovni impulz oblikovanju mogočnega cesarstva? ... Vsekakor pa se skušajmo vživeti v čas pred 2500 leti. Ljudstva s svojimi božastvi, ki so jih častili, in njihovimi atributi. Nekdo je imel za zavetnika ali zavetnico Boginjo Este, drugi Uno (Juna), tretji moškega boga Sonca – Rumene sonca, Rumenka (Belina). Drugi Beruna in tretji Černiga (nočnega) boga, Čaerta. Eno božanstvo je poudarjalo vrednote domačije in družinske matere, drugo lepoto, tretje vrlino (hrabrost, kreposti), drugi pa temu nasprotno plat. In sedaj vprašanje, ki vodi v trditev o pripadnosti dveh bratov, simbol za bratska ljudstva, ki sta oba pripadala isti materi, simbolizirani v volkulji. Spopad dveh sosednjih ljudstev, pripadnikov Rumene sonca in Črne sonca.

Ta »Rumeni«, zavezani dnevnemu bogu - temu bi lahko pridali attribute odkritosti, kar se dela pri belem dnevu. Zvestobe, poštenosti – zavezani temu bogu - so bili v spopadu šibkejši. Svoj podpis predrimskega verovanja so poleg Romunov do danes ohranili tudi prebivalci Riminija (ta »Remeni« torej). Venelin je to povezel v stavku: »Nazadnje so se bojzani imperatorja Avgusta končale tako, da je bil prisiljen oditi v primorsko mestece Rimini ob Jadranskem morju, k slovenski meji.« (Jurij Venelin – *Starodavni in današnji Slovenci*, str. 117). Konec navedbe. Zmagal je Rom. Temelj zahodne civilizacije je v tem imenu. »V nekem trenutku su nastopili Grki in Rimljani, ki so bili bolj furbasti, zviti...« Stavak, izrečen te dni na Primorski univerzi. Ko žarke usmerjamo proti temu času, so tej civilizaciji dnevi šteti. To vidimo na vsakem koraku in nič novega ne govorimo. Kdo pa je rekel gornji stavak? – takoj vam povemo, takoj bomo spet z vami.

Še smo tu, še poslušate oddajo o istrskem govoru, dragi poslušalci. Pravkar smo prebrali nekaj misli iz spisa REM in ROM – o sinu ljudstva nočnega boga, ki je zavladovalo svetu. In misel o tem, da so Grki in Rimljani presekali razvoj civilizacije, ki ni živela v jamah, blatu.

No, rekli smo. Urok je prenehal. Orko je popustil. Spet smo na tleh. V naših gajih, v Kraju, kjer počiva sonce, ob napisni tabli Etno flora Ravna. Naslednjič bomo zvedeli, zakaj tisti, ki želijo pri nas zgledati učeno, uporabljajo tujke. Mi smo jih uporabili, da bi za njimi skrili ljudsko znanje. Naša dobra uroka še drži, ščiti. Zapuščamo torej za trenutek naš novi hram in skočimo v mesto – Otok. Odhajamo iz dežele čudežnih bitij. Orkove dežele v svet mehaničnih premikov. Na obisku je raziskovalec, doktor znanosti, dr. Cyril Hromnik. Slovak, ki dela v tujini. Ste že kdaj pomislili, kako to, da so oni Slovaki – Slovinci, mi Slovenci, Slovenke pa pri obojih? Dr. HROMNIK o tem govori na Primorskem vseučilišču PRAV V TRENUTKU, ko pripravljamo našo oddajo. V Hramu multikulture – je spregovoril o Slovencih v srcu Evrope pred pet tisoč leti. Tudi on je, tako kot Fani Okič nekoč na začetku našega niza, Grke in Rimljane videl kot tiste, ki so pretrgali civilizacijo od Indije do Evrope. Posvetil je še za tisočletje nazaj v zgodovino in kot osnovo za primerjavo jezikov uvedel nov jezik - DRAVIDSKI. In k luči dneva dvignil zlato v predrimski dobi. Prostor od Indije do Baltika. Drugačno pojmovanje časa. Čaščenje boga dolgih las. In končno nov pogled na ime in vlogo SLOVENCEv. Samo še toliko danes. Smo pri koncu naše oddaje.

Še prošnjo oddamo za malo več prostora in nov glas na Radiu Terg-Este za prihodnje. Treba dalje. Veliko je treba še osvetliti. Najbolj črno je pred zoro, preden sončni žarek posveti. In zlato, zlato. Zlate dobe. Kaj se takega dogaja v Rumenu svetli?

Zdaj pa zares konec. Drugič spet korak dalje. Kaj ima Mikelangelo skupnega z istrskimi kmeti. Velja? Lepo se imejte. Ostanite zvesti sebi.





*Robec na rožiče,
kosir, kosa v jutru mlati.
Plenjer na glavo
in hajd v Istro.*

POD VARDO ZABAVSKO

V času bivanja in delovanja v Hiši od Čiuda so se zgodila mnoga srečanja, načelna in ne, skladna in nasprotujoča. A kot se spodobi za zgodbo, ki je posegla v ustaljeni tok, v povprečje namer in veščine, je bila Hiša prizorišče usodnih stikov. Srečanje in usklajeno delovanje mladega roda istrske inteligence je pomenilo pomlad za slovensko kulturo v Istri. Počasi, korak po koraku, beseda po besedi, misel po misli, človek po človek, dogodek po dogodek smo iz tal dvigali kot dele polomljenih slamic naše čutenje, misli, besede, znanje, delo, lepoto. Iz neobstoja smo v obstoj spravili omiko prednikov, katere del smo bili, a je nismo mogli prijeti.

Prvi impulz je bil rojen iz duha, iz uvidov, iz svetega hotenja po bivanju, po razcvetu, po biti. Energija pa se ustvarja iz dveh polov. V tistem času se je energija množila iz srečanja z rojakom, ki je imel do naše Istre podobne nagibe, kot so vodili mene. Srečanja so bila občasna ali pogosta, delovna ali v prostem času, na tej ali oni strani, vedno je bila misel pri naših ljudeh in naši Istri. In ker se je iz naklonjenosti rodilo spoštovanje in se je predanost dvignila v občudovanje in ker je sinergija ustvarila luč, ki je obsijala našo zemljo, sem v prisposodbi to dogajanje ugledala kot epsko dramo. Par, ki je prišel od kdo ve kje in kdo ve in katerih časov, da bi opravil svojo nalogo, se je srečeval med ljudmi pod uspavano sveto goro. Pod Slavnikom Olimpom sem poimenovala tedaj to vsemirsko srečanje para, ki je posegel v človeške usode. Olimp je bil tedaj edina gora, ki je lahko ponazorila prizorišče mitskega dogajanja, danes je to brez zadržkov in sposojanja – sveta gora Slavnik.

Do tega spoznanja pa je moralo preteči še malo vode v Rokavi in še kak njen vir se je moral izsušiti. Raziskovalci, ki so kopali po slovenski preteklosti, so odkrili naše korenine globoko notri pod plastmi nanosov tule, v tem prostoru. Jaz sem se morala usidrati na zemlji, živeti z njo ponoči, mrazu, orkanski burji, nalivih, spomladi, ob suši, ob prazni in polni luni. Živeti z zemljo, zemlja je postala drugi pol, iz te naveze je začela teči energija, ki je prinašala uvide v čutenje prednikov, ki so bili tu od vedno. Do tega prepričanja me je pripeljal vsakodnevni stik z močmi narave in prvinski jezik mojih prednikov, ki je vstopal iz pozabe, ko sem vstopila v to dramo dogajanja Pod Vardo.

Leta 2000 se je oblikovala zamisel parka kot naravne dediščine in materialne osnove za življenje v novem času. Etnološki park torej, ki ima za osnovo terase s sredozemskimi rastlinami, njegov nesnovni del pa tvorijo ljudsko znanje in ustvarjalnost. Po desetletju tesne povezanosti z naravo in preboja neodvisnih slovenskih in drugih raziskovalcev o naših staroselskih koreninah v tem prostoru, je tudi park dobival nove vsebine. Postajal je učno polje, z bližnjo in daljno preteklostjo prežeta krajina in prizorišče. Ne le zemlja, ki te preživlja, ne le delo in duševno ravnovesje, je tudi priljubljeni prostor za srečanja in vse vrste ustvarjalnost.



pod Vardo



Deset let je Nadja Rojac že vodila krožek Beseda Slovenske Istre, ki ga je prevzela leta 2000. V tem času ga je razširila in popeljala v vse dele naše države in ga držala v soju pozornosti v našem mestu, s krvjo, potom in umom povezanim Trstom. Delovanje je stopnjevala do priznanja s Kocjančičevo nagrado, ko so se *Brazde s trmuna* zvezale v 15. številko vsakoletnih zapisov, ki so krožek pripeljali do trde prepričanosti, da smo mi Istrani tu doma od vedno. In prav Alojz Kocjančič, s čigar verzi *Ob Rižani* in *Rokavi* sva z Nadjo začeli plodno pot dokumentiranja slovenske kulture v Istri, in ki je klic, ki je izvalil najmilejši izraz istrske ljubzenske pesmi, je bil naš temeljni kamen, na katerem smo gradili. »Ob Rižani in Rokavi je slovenska kri«, teče Kocjančičev verz in tega sva se držali do ponovnega srečanja pod Vardo.

Jaz sem tedaj že speljala projekt z Radiom Trst A Šak šak je delala, ki je nastal po okoli pet let trajajoči obsedenosti z zbiranjem starega besedišča in proučevanjem izvornih pomenov. Besedišče, ki je deloma urejeno, deloma pa še v obliki zapiskov, se je dopolnjevalo z izsledki drugih raziskovalcev širom Slovenije in to raziskovanje je postalo osnova delovanja študijskega krožka Istrske teme. Poti, vprašanj, korakov, razmišljanj, ki so nas vsi vodili k istemu zaključku, je bilo veliko. Pokazala se je potreba po beleženju

in postopnem preverjanju, dokazovanju. In ker je časa malo in človeške energije zelo dragocene, da o sredstvih ne govorimo, se je postavilo vprašanje o najbolj vsestranskem in najbolj racionalnem načinu beleženja in posredovanja izsledkov. Najbolj vsestransko sredstvo je film.

Leta 2012 so se začele priprave za snemanje dokumentarca o raziskovanju slovenskega staroselstva v našem prostoru. Začeli smo popolnoma od začetka in iz nič kot vse druge projekte pred tem. Vsak korak, izbira snemalca, lokacij, scen, vsebine, smo osvajali s poskušanjem in učenjem na napakah. Zbrali smo zajeten kup gradiva, ki je pripravljeno za montaže začetnega sklopa in služi kot osnova za pravo delo. Predvsem pa čaka priložnosti, klica, da se pokaže. Iskanje spomina Istrinega ljudstva je poimenovan mali predogled, košček za pokušino, ki jo je omogočil You tube, vse ostalo še v domeni duha.

V tem času se je moč dveh študijskih krožkov, Beseda Slovenske Istre in Istrske teme ter neodvisnih raziskovalcev iz Slovenije in zamejstva združila in usmerila na nov projekt, na izdajo zbornika *Slovensko staroselstvo in Istri*. Delo je bilo zasnovano na posestvu pod Vardo, luč sveta pa je zagledalo jeseni leta 2015. Kot barka, ki izpljuje, je zbornik zaplaval v samostojno življenje, istrski staroselski park pa ostal v domeni svoje usode. Stranice pričujoče knjige so njegov glas.

Človek, razmerje moči med ljudmi bo odločilo, kam se bo prevesilo težišče in kakovost življenja domorodnih Istrjanov. Eno ostaja. Ko se sprehodimo po tem kosu zemlje, se nam odpira pogled proti morju, koprskemu zalivu. Ko se vzhajemo na visoraven Vardo, se obzorje odpre na jug, osrednjo Istro, Učko, na severu se po dežju belijo vrhovi Alp in Trst je tam, v rumenem soju velikega mesta. Gor na vzhodu, prav pot predelom, kjer vzhaja sonce, pa večno v nebo segajo trije vrhovi naše gore. Slavnik, Slavina gora, morda gora starodavne boginje.

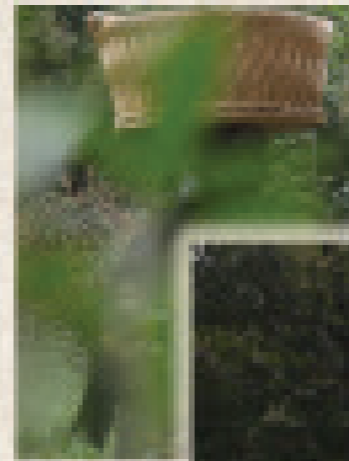
Oblikovanje parka in pričujoče delo s tem predstavlja tretje področja delovanja v prizadevanju najti in oblikovati lastno istovetnost. Predstavlja polje odkrivanja in potenciala istrske naravne dediščine. In predstavlja seveda tudi iskanje in utrjevanje nove osnove preživetja v tretjem tisočletju. *Pod Vardo zabavsko, istrski staroselski park* je hkrati tretji del triptiha o iskanju slovenske Istre: knjižica *Lopar* kot prvo knjižno delo o moji vasi, monografija *Tretja istrska prebujna in njene senčine* kot dokumentacija neizprosnega boja za preživetje domorodne Slovenke in končno ovrednotenje naravne dediščine kot najpopolnejše osnove preživetja v pričujočem delu *Pod Vardo zabavsko*.

Prvotni razširjeni naslov se je glasil »staroselski park, ki ga ne bi smelo biti«. Vsi tokovi namreč vlečejo sile v nasprotno smer in pod seboj valijo vse, kar je prvinskega in domorodnega. Ampak ta težki del zgodbe v tem trenutku ne bo izpostavljen, naj bo delo svetlo in obrnjeno k življenju.

Le še nekaj o poimenovanju predela in naslova *Pod Vardo zabavsko*. Poleg tega da ime označuje dejansko lego parka pod zares obstoječo zabavsko Vardo, v sebi nosi še simbolni pomen. Varda je ledinsko ime starih stražnih mest, posejanih po vrhovih od morja daleč v notranjost celine. Pomeni točke, iz katerih je rastla obrambna staroselskega ozemlja. Varda, vahta, guardia, predstavlja obrambo. Pod Vardo bi tako pomenilo tudi pod zaščito: pred naravnimi silami, burjo, pa tudi drugemu uničevanju. Po najnovejših virih staro ime za Koper Aegida v izvorniku, grščini, pomeni ščit. Je izraz za kozo in ker so bili ščiti narejeni iz kozje kože, se je izraz razširil tudi na ščit sam. Pravzaprav pomeni »pod zaščito«. In kot je bilo nekdanji staroselski Koper pod zaščito tega ali onega zavetnika ali božanstva, tako je tudi naš življenjski prostor, ki se razteza od Trsta proti Učki in do morja, pod zaščito naše gore, Slavnik.



Prizori s snemalnega popoldneva s člani študijskega krožka Beseda slovenske Istre v kostumih kulturnega društva Šavrini in anka šavrinke iz Gračišča. Snemali smo gradivo za dokumentarni film o našem iskanju staroselskih korenin. Tudi ta še ni ugledal svetlobe dneva.



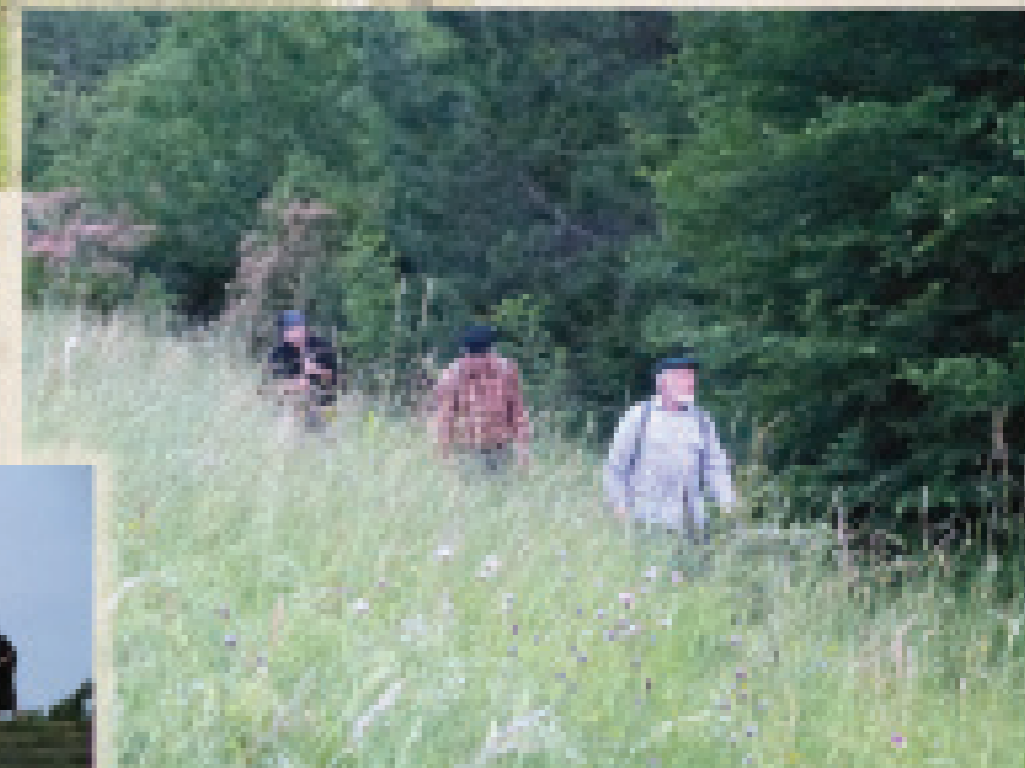


Še več prizorov s snemanja starih opravil, ki smo jih prikazali skupaj s člani krožka Beseda slovenske Istre. Čudovite posnetke je zabeležil snemalec Petek Kleva. Fotografije sta posnela avtorica in Enio Orfano.





Ženske so opravljale vsa gospodinjska dela, pomagale pri delu na zemlji ter služile denar s trgovino. V drugem delu 20. stoletja sta stopila v ozadje vloga in pomen moškega. Poznavalec in mojster v večinah dela na zemlji, z živino, pri predelavi in izdelavi predmetov in vseh drugih opravilih, potrebnih za gospodarsko delovanje in življenje v domačiji, je bil enako dejaven tudi v trgovskih poslih in prekupčevanju.



Na slikah snemanje za dokumentarec na posestvu pod Vardo leta 2013. Poleg jajčaric in prekupčevalk med Istro in Trstom so prikazani trenutki dela okoli hiše in na polju.



*Zemlja, voda, kamen,
stražarji so in priče.
Noč, burje bes,
so duše dom, ki kliče.
(Varda ječi)*

Življenje gre dalje, Zemlja, večna Mati, nas prehranjuje, včasih malo poljubkuje, predvsem pa kljubuje. Trdna tla pod nogami, osnova naše biti.

Ko se predstava konča, ostajajo travniki, nasadi tihi in gozd, ki se širi na zapuščena polja. Kdaj pa kdaj se z drugega hriba, ovčje ograde v bližini Belega kamna, po pobočju Varde usujejo živalce. Sicer pa rutinski vsakdan, skrb za zemljo, delo. Tiha skrb in delo Delo. Ravnovesje. Sreča.



*življenje gre
dalje*



Na slikah hčerka Elida, prijatelj Vladko in jaz.



*In v novi krog življenja, s pridnostjo rok in z veseljem iz čistega srca.
Na levi še eno srečanje krožka l. 2019, kjer prijatelj Silvan Prodan ogovarja mlado in lepo šavrinko, Nadjo Jakomin. (zgoraj).
Na desni čuvarka Tonca, delo Emila Draščiča iz l. 1992.*



Človek, razmerje moči med ljudmi bo odločilo, kam se bo prevesilo težišče in kakovost življenja domorodnih Istrjanov. Eno ostaja. Ko se sprehodimo po tem kosu zemlje, se nam odpira pogled proti morju, koprskemu zalivu. Ko se vzpnemo na visoraven Vardo, se obzorje odpre na jug, osrednjo Istro, Učko. Na severu pa se po dežju belijo vrhovi Alp in Trst je tam, v rumenem soju velikega mesta. Gor na vzhodu, prav pod predelom, kjer vzhaja sonce, pa večno v nebo segajo trije vrhovi naše gore. Slavnik, Slavina gora, morda gora starodavne boginje.

KNJIGI NA POT

Pričujoča knjiga je opis istrske omike staroselcev, je dragulj za staroselce, ki so in tukaj živijo. Še bolj pa je to učbenik za mlade, ki bodo tako odkrili in razvijali svoje korenine – vrednote – istrsko identiteto. Posebno pomembno je zapisati vse te posebne izraze rastlin, dreves in danosti, ki so posebnosti tega istrskega prostora in časa. Posebna omika, ki je nastala v tej kulturni krajini.

Fotografije so priče življenja in ostajajo večni spomin in opomin življenja »Pod Vardo zabavsko«.

Knjiga je PROJEKT in je VIR učenja, znanja ter okvir za nadaljnje delo. Izjemnega pomena je to delo nadgraditi s podrobnim zapisom ISTRANSKEGA NAREČJA, lahko celo rečemo JEZIKA.

Ta KNJIGA – PROJEKT se je rojeval skozi vrsto let in prebroditi je bilo potrebno nemalo zaprek in problemov. A KNJIGA je končno zagledala luč sveta. Naj bo to LUČ za vse rodove, ki naj tu iščejo korenine in svojo BIT v tej posebni ISTRI, ki je tako samosvoja in naša kljub pestri zgodovini. Naj ostane naš branik avtohtonosti te posebne kulture. Naj KNJIGA ostane učbenik in opomnik za staroselce in mladi rod. To je lahko skozi vrsto let, saj je izdana v elektronski obliki, kar ji omogoča večletno trajnost.

Odpirajte jo s ponosom in veseljem in vsakokrat, ko jo odprete, naj vam zaigra srce od ponosa in veselja.

Ddr. Branka Berce - Bratko, mag. etnologije

Lenart, 13. sušca 2023



Pod Vardo zabavsko
istrski staroselski park

Leda Dobrinja

Spremna beseda:
Blanka Berce Bratko

Lektoriranje:
Andreja Blažič Klemenc

Fotografije:
Leda Dobrinja, Tomaž Zajelšnik, Miyuki Ishiguro, Marta Balaban Koprivc, Enio Orfano, Kristina Hrvatin, Dominik Bizjak

Oblikovanje:
Idejna zasnova publikacije: Leda Dobrinja
Prelom in tehnična izvedba: Janja Dicandia
Pri oblikovanju sodelovala: Maja Sajnkar

Izdajatelj in založnik:
Kulturno društvo Beseda slovenske Istre, Koper
e-mail: istrske.teme@gmail.com

Elektronska izdaja
Koper, Slovenija, 2022



Projekt zasnove in izvajanja istrskega staroselskega parka samega kot tudi pričujočega enopisa je potekal v tesni povezavi z izvajanjem študijskih krožkov, ki so pod mentorstvom avtorice potekali od leta 1996 pod okriljem Andragoškega centra Slovenije.

K izdaji knjige pripomogla Mestna občina Koper.

